

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Міністерство освіти і науки України

«Затверджую»
Голова приймальної комісії,
ректор Харківського
національного університету
імені В. Н. Каразіна

Тетяна КАГАНОВСЬКА

“___” _____ 20__ р.

ПРОГРАМА

фахових випробувань для вступу до аспірантури історичного факультету
з галузі 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД
Сертифікат 7AFDA00700000000000000000000000000001
Підписувач ГОЛОВКО ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ
Дійсний з 01.09.2022 13:31:33 по 31.08.2024 23:59:59

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

1801-18 від 05.04.2023

І ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Розділ I. Стародавня історія України

Тема 1. Найдавніші племена і держави на території України

Історіографія та джерельна база теми.

Поняття про антропогенез. Основні етапи людського суспільства. Найдавніші археологічні пам'ятки на території України. Первісні люди та їх спосіб життя. Люди сучасного типу на українських землях.

Неолітична революція. Трипільська культура. Традиції трипільської культури в культурах пізніших народів. Археологічні культури міді-бронзи на території України. Індоевропейська проблема. Індоевропейські племена на території України.

Писемні відомості про племена киммерійців, таврів, скіфів, сарматів. Перші протодержавні утворення. Античні міста-держави (поліси) в Північному Причорномор'ї (Ольвія, Херсонес, Боспорське царство). Антична цивілізація та її вплив на скіфо-сарматський світ. Антична спадщина та Україна.

Стародавня історія України в працях античних авторів – Геродота, Страбона, Гіппократа, Гекатея, Діодора Сіцилійського, Клавдія Птолемея.

Тема 2. Давні слов'яни

Історіографія та джерельна база теми.

Археологічні пам'ятки та найдавніші писемні згадки про слов'ян. Пліній Старший, Тацит, Птолемей, Прокопій Кесарійський, Йордан, Маврикій Стратег. Основні теорії та етапи слов'янського етногенезу. Проблема прабатьківщини слов'ян в історіографії. Дунайська, вісло-одерська та інші теорії походження слов'ян. Нестор Літописець. Велике переселення народів і зміна етнічної карти Європи.

Виокремлення східних слов'ян, їх розселення, заняття, звичаї, вірування, побут.

Еволюція суспільного устрою у східних слов'ян. Розклад родової і поява сусідської общини та приватної власності.

Передумови утворення державності у східних слов'ян. Антський племінний союз. Боротьба з готами, гуннами, аварами.

Війни слов'ян з Візантією. Протодержавні утворення східних слов'ян у VIII-IX ст.

Розділ II. Середньовічна Україна

Тема 1. Київська Русь

Історіографія та джерельна база теми.

Передумови утворення Київської Русі. Норманська теорія. Походження термінів 'Русь' та 'Україна'. Класики української історії щодо цих проблем: М. Костомаров, М. Грушевський, Д. Дорошенко. Об'єднання східнослов'янських племен навколо Києва. Внутрішня та зовнішня політика перших київських князів (Олега, Ігоря, Ольги, Св'ятослава). Володимир Святославович. Хрещення Русі та його історичне значення. Соціально-економічний розвиток. Соціальна структура населення. Ярослав Мудрий. 'Руська Правда'. Міжнародні зв'язки Київської Русі. Етнічні процеси в Київській Русі. Формування української та інших східнослов'янських народностей. Питання про етнічну структуру Київської Русі. М. Карамзін, С. Соловйов, В. Ключевський та 'Звичайна схема 'русської' історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства' М. Грушевського. Українська історіографія стосовно ранніх етапів формування східнослов'янських народів (М. Брайчевський, Я. Ісаєвич).

Культура Київської Русі. Місце та роль Київської Русі в історії українського народу.

Т е м а 2. Роздроблення Русі. Південно-західніруські князівства (XII – перша половина XIV ст.)

Історіографія та джерельна база теми.

Причини роздроблення Київської Русі. Ослаблення влади великого князя Київського. Боротьба Володимира Мономаха за державну єдність Русі. Посилення процесу роздроблення після його смерті. Питання про хронологічні рамки феодальної роздробленості в історіографії.

Форми земельної власності. Зростання поліпичної та економічної могутності місцевих центрів. Розвиток ремесла, торгівлі, міст. Соціальна структура населення.

Продовження процесу формування української народності. Етноніми “русини”, “русичі”, “руські люди” та їх ідентифікація. Перші письмові згадки про етнопонім “Україна”. Київський літопис і перше вживання назви „Україна”. Гіпотеза С. Шелухіна про ієрархію назв „Русь і Україна”. Пропозиції Н. Яковенко щодо назв і самоназв української території. Записки іноземних мандрівників про Україну та їхнє розуміння назви „Україна”. Мовознавці щодо формування української мови (О. Шахматов, Ю. Шевельов, Л. Булановський, В. Виноградов).

Південно-західні руські князівства – Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське, Переяславське, Волинське.

Економічне і політичне зростання Галицького князівства. Володимирко. Ярослав Осмомисл. Роман Мстиславович. Об’єднання Галичини і Волині в одне Галицько-Волинське князівство. Данило Галицький. Галицько-Волинський літопис як основне джерело цього періоду. Історіографія стосовно доби південно-західних руських князівств – М. Грушевський, В. Пашуто, І. Крип’якевич, Л. Войтович, Я. Ісаєвич.

Боротьба Русі проти монголо-татарської навали. Південно-західні руські князівства під ігом Золотої Орди. Проблема золотоординського іга в історіографії. Л. Гумільов, Л. Викторова, В. Єгоров, О. Русина та ін. Спроба Данила Галицького організувати антиординську коаліцію держав. Внутрішня соціально-політична криза та занепад Галицько-Волинського князівства.

Культура Русі періоду роздробленості (XII - перша половина XIV ст.).

Т е м а 3. Українськіземлівдругій половині XIV – першій половині XVI ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Геополітична ситуація в Східній Європі в XIV ст. Посилення Великого князівства Литовського і включення до його складу Волині, Київщини, Чернігівщини, Новгород-Сіверщини, Переяславщини і Поділля. Битва на Синіх Водах (1362 р.). Політика литовських князів на українських землях.

Захоплення Галичини Польщею, Закарпаття Угорщиною, Північної Буковини Молдавією.

Кревська унія. Острівська угода. Розширення південних кордонів Великого князівства Литовського. Розгром німецьких хрестоносців під Грюнвальдом. Посилення влади литовських феодалів в Україні за князювання Вітовта. Ліквідація удільних князівств.

Зміцнення Великого князівства Московського та його боротьба з Литвою за Сіверську землю. Напади татар і турків на українські землі.

Зміни в суспільно-політичному устрої Великого князівства Литовського. Великокнязівська рада та її склад. Зростання ролі шляхти.

Соціально-економічний розвиток українських земель. Розвиток сільського господарства, ремесла, торгівлі. Міста. Магдебурзьке право. Формування панщинно-фільваркового господарства. Устава на волоки. Руйнування общини. Юридичне оформлення кріпосного права. Литовські статути. Форми соціального протесту мас.

Польсько-литовське зближення. Намагання польської шляхти захопити українські землі. Наступ католицизму. Причини і наслідки покатоличення та полонізації української верхівки. Зміни акцентів у вітчизняній історіографії щодо релігійних утисків православних у Литовській державі в доберестейську добу. В. Ульяновський, О. Крижанівський, С. Плохий.

Походження, джерела і час виникнення українського козацтва. Причини, час і місце заснування Запорізької Січі. Проблема походження українського козацтва та місця і часу заснування Запорізької Січі у вітчизняній історіографії. Літопис Г. Граб’янки та „Історіярусів”. О. Рігельман, Д. Бантиш-Каменський, В. Антонович, М. Костомаров, М. Грушевський, Д. Яворницький, В. Голубуцький. Характерні риси козацького зображення минулого. Літопис Самовидця та Прембула до „Конституції” Пилипа Орлика. Літопис Граб’янки. Літопис Самійла Величка.

Урядова політика щодо козаків. Виникнення реєстрового козацтва. Місце козаків у охороні південних рубежів країни. Військове мистецтво запорозьких козаків. Українська культура в другій половині XIV – першій половині XVI ст.

Розділ III. Україна на порозі нового часу

Тема 1. Політичне та соціально-економічне становище українських земель у складі Речі Посполитої (друга половина XVI – перша половина XVII ст.)

Історіографія та джерельна база теми.

Люблінська унія та її наслідки. Утворення Речі Посполитої. Українські землі під владою Польщі. Адміністративно-політичний устрій. Соціально-правова характеристика суспільних верств та груп. Щоденник Люблінського сейму як основне джерело. Оцінки Люблінської унії в українській та польській історіографії.

Соціально-економічний розвиток України. Сільськогосподарське виробництво. Категорії селян. Посилення панщини.

Міста. Розвиток ремесла, промислів і торгівлі. Поява підприємств мануфактурного типу.

Розвиток культури в українських землях. Стан освіти. Початок книгодрукування в Україні. Братські школи. Острозька школа. Києво-Могилянська колегія. Письменники-полемісти. Усна народна творчість. Минуле Давньої Русі в поглядах діячів Лаврського гуртка. Відтворення літописання: Густинський, Острозький та Львівський літописи.

Тема 2. Посилення соціального і національно-релігійного гніту в Україні наприкінці XVI – першій половині XVII ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Соціальний і національно-релігійний гніт в Україні. Братства та їх роль у боротьбі проти польсько-шляхетського наступу й католицизму. Брестська церковна унія 1596 р. Боротьба проти унії. Пропроставна та прокатолицька історіографія Брестської церковної унії.

Посилення козацтва у другій половині XVI ст. Запорізька Січ – козацька республіка. Виділення козацтва в окремий суспільний стан і перетворення його на велику суспільно-політичну силу. Гетьман П.Конашевич-Сагайдачний та висвітлення його діяльності в українській історіографії. Хотинська війна. Козацько-селянські повстання під проводом К. Косинського та С. Наливайка. Наступ магнатів і шляхти на козацькі права і вольності. Козацько-селянські повстання 20-30-х років XVII ст. Ординація 1638 р.

Тема 3. Українська національно-визвольна революція середини XVII ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Україна напередодні революції. Посилення кріпосного гніту. Зростання національно-релігійного гноблення. Характер, рушійні сили та мета революції. Богдан Хмельницький. Проблеми типології, хронологічних меж та періодизації революції.

Основні етапи воєнних дій. Перемоги під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями. Облога Львова і Замостя.

Розроблення Б.Хмельницьким української державної ідеї.

Зборівський договір. Битва під Берестечком. Білоцерківський договір Битва під Батогом та її наслідки. Жванецька кампанія.

Ліквідація старого державного ладу і зародження Української козацької держави. Її територія та адміністративно-територіальний устрій. Органи влади та судочинства. Внутрішня політика гетьманського уряду. Дипломатична діяльність. Збройні сили.

Переяславська Рада 1654 р. і Березневі (Московські) статті 1654 р. та їх оцінки в історіографії.

Поновлення воєнних дій у 1654 р. Другий похід Б.Хмельницького на західноукраїнські землі. Вступ Швеції у війну з Польщею. Віленське перемир'я і Україна. Створення коаліції проти Польщі у складі України, Швеції та Трансільванії. Смерть Б.Хмельницького.

Головні підсумки національно-визвольної революції середини XVII ст. Неоднозначні оцінки її результатів та особистості гетьмана Б. Хмельницького в історіографії. Козацькі літописи. Д. Бантиш-Каменський, М. Маркевич, М. Костомаров, М. Грушевський, С. Томашівський, В. Липинський, І. Крип'якевич, В. Смолій, В. Степанков.

Тема 4. Українська козацька держава (друга половина XVII- друга половина XVIII ст.)

Історіографія та джерельна база теми.

Становище в Україні після смерті Б.Хмельницького. Загострення суспільних протиріч. Гетьман І.Виговський. Порушення царським урядом умов Переяславської Ради та Березневих (Московських) статей. Гадяцький договір. Розрив союзу і війна з Москвою. Криза влади гетьмана І.Виговського. Початок Руїни.

Гетьман Ю.Хмельницький та його політика. Розкол України на Лівобережжя та Правобережжя. Чорна Рада. Гетьмани І.Брюховецький та П.Тетеря. Україна у політичних планах Росії, Речі Посполитої, Туреччини і Криму.

Андрусівське перемир'я між Росією і Річчю Посполитою. Розчленування України. Гетьман П.Дорошенко та його політика. Спустошення Правобережжя. Гетьмани Д.Многогрішний та І.Самойлович. Чигиринські походи 1677-1678 рр. та їх провал. Ліквідація гетьманства на Правобережжі. Бахчисарайська угода 1681 р. "Вічний мир" 1686 р. Закріплення поділу України між Росією і Річчю Посполитою. Церковна українська історіографія другої половини XVII ст.: „Хроніка” Феодосія Сафоновича та „Синопис” Інокентія Гізеля.

Гетьман І.Мазепа. Зміцнення становища козацької старшини. Внутрішня політика уряду І.Мазепи. Соціальна структура населення. Розвиток сільського господарства. Цехове ремесло, промисли, торгівля, міста.

Україна і Північна війна. Посилення тиску царського уряду на Українську козацьку державу. Таємна дипломатія І.Мазепи. Союз І.Мазепи з Карлом XII. Полтавська битва та її наслідки. П.Орлик та його конституція. Оцінка особи й діяльності гетьмана І.Мазепи в історіографії – М. Костомаров, Ф. Уманець, В. Антонович, М. Грушевський, І. Борщак.

Гетьман І.Скоропадський. Посилення російської влади в Україні. Утворення Першої Малоросійської колегії. Наказний гетьман П.Полуботок. Боротьба старшини за відновлення гетьманства. Гетьман Д.Апостол. Внутрішні реформи. Запровадження "Правління гетьманського уряду".

Гетьман К.Розумовський. Спроби зміцнення автономії Української козацької держави. Глухівська петиція 1763 р.

Ліквідація російським урядом гетьманства. Друга Малоросійська колегія. Знищення полково-сотенного та судового устрою на Лівобережжі. "Грамота про вільність дворянства" і українська козацька старшина. Остаточна ліквідація української автономії. Введення загальноімперської системи правління. Закріпачення селянства. Розвиток феодальних відносин в Україні у другій половині XVII – XVIII ст. в історіографії: О. Лазаревський, Д. Міллер, В. М'якотін, В. Барвінський, М. Слабченко, М. Ткаченко, В. Борисенко, О. Гуржій, О. Пуτρο.

Історичне значення Української козацької держави.

Тема 5. Запорізька Січ. Слобідська Україна (друга половина XVII – XVIII ст.)

Історіографія та джерельна база теми.

Політичне та економічне становище Запорозької Січі в другій половині XVII ст. "Вічний мир" і зміна політичного статусу Запоріжжя.

Запорозька Січ під час Північної війни. Підтримка запорожцями гетьмана І.Мазепи. Зруйнування Чортомлицької Січі. Кам'янецька та Олешківська Січі.

Заснування Нової Січі. Військова структура і адміністративне управління. Соціальні відносини. Розвиток господарства.

Участь запорожців у російсько-турецьких війнах.

Побут, звичаї і культура запорожців.

Ліквідація Запорозької Січі. Задунайська Січ. Утворення Чорноморського козацтва. Переселення козаків на Кубань.

Заселення Слобідської України. Козацьке самоврядування у краї. Зміцнення влади козацької старшини і нагромадження нею земельної власності. Розвиток сільського господарства, промислів, ремесла, торгівлі. Обмеження і ліквідація козацького самоврядування на Слобожанщині. Закріпачення селянства.

Заселення та соціально-економічний розвиток Слобожанщини в історіографії: Д. Багалій, А. Слюсарський та ін.

Тема 6. Правобережні та західноукраїнські землі (друга половина XVII – XVIII ст.)

Історіографія та джерельна база теми.

Повернення Правобережжя до складу Речі Посполитої. Соціально-економічний розвиток правобережних та західноукраїнських земель. Тимчасове відновлення козацтва на Правобережжі. Політична ситуація в краї після Карловицького миру. Козацтво і визвольна боротьба на Правобережжі. С.Палій. Вступ на Правобережжя козацьких військ гетьмана І.Мазепи і фактичне об'єднання його з Лівобережжям. Відновлення польсько-шляхетської влади в 1714 р.

Організація слобід. Розвиток фільваркової системи господарювання. Відновлення панщини. Господарський розвиток Правобережжя та західноукраїнських земель в історіографії: О. Баранович, В. Маркіна, Є. Сташевський, І. Шульга. Наростання селянського протесту.

Гайдамацький рух, його причини, характер, розмах. Коліївщина. М.Залізняк та І.Гонта. Історіографія гайдамацького руху. А. Скальковський, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Максимович, Я. Шульгін, О. Лола.

Західноукраїнські землі під чужоземним пануванням. Рух опришків. О.Довбуш. Антифеодальні рухи XVIII ст. в історіографії – В. Грабовецький, І. Сергієнко, О. Єфименко, К. Гуслистий, І. Гуржій.

Закарпаття під владою Угорщини. Північна Буковина у складі Молдавії.

Тема 7. Розподіл українських земель між Російською та Австрійською імперією в другій половині XVIII ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Перший поділ Речі Посполитої. Захоплення Австрією Галичини. Другий поділ Речі Посполитої. Включення Правобережної України до складу Російської імперії. Третій поділ Речі Посполитої. Приєднання Західної Волині до Росії. Поширення влади Австрії на Буковину.

Російсько-турецькі війни другої половини XVIII ст. і включення Північного Причорномор'я та Криму до складу Російської імперії. Заселення Півдня України та господарське освоєння причорноморських земель.

Тема 8. Українська культура в другій половині XVII–XVIII ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Загальна характеристика розвитку української культури. Освіта і друкарство. Наука. Розвиток літератури. Г. Сковорода. Музика. Архітектура і образотворче мистецтво. Усна народна творчість.

Підпорядкування української церкви Москві.

Розділ IV. Українські землі в XIX – на початку XX ст.

Тема 1. Адміністративний устрій та соціально-економічний розвиток українських земель у складі Російської імперії в першій половині XIX ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Адміністративно-територіальний устрій і чисельність населення. Розвиток товарних відносин і криза феодальної системи господарства. Стан сільського господарства. Поява нових галузей у промисловості. Початок промислового перевороту та зародження великої фабрично-заводської імперії. Розвиток мануфактур і ремесел. Торгівля, шляхи сполучення та транспорт.

Участь українського народу у війні 1812 р. та російсько-турецьких війнах першої половини XIX ст.

Загострення соціальних суперечностей. Селянські рухи. У.Кармалюк. Київська козаччина. Похід селян у Таврію за волею. Виступи робітних людей та військових поселенців.

Суспільно-політичний рух у Наддніпрянській Україні в перші десятиріччя XIX ст.

Декабристи в Україні. “Південне товариство”. “Товариство об'єднаних слов'ян”. Повстання Чернігівського полку. Вплив польського повстання 1830-1831 рр. на Україну.

Початок українського відродження. Кирило-Мефодіївське товариство: створення, склад, ідеологія, програмні документи. Т. Шевченко в українському національному русі. Вплив його творів на формування української національної ідеї.

Імперська, радянська та сучасна історіографія проблеми М. Грушевський, І. Гуржій, В. Голобуцький, П.

Зайончковський, І. Лисяк-Рудницький, З. Когут, Я. Гришак)

Тема 2. Адміністративний устрій та соціально-економічний розвиток українських земель у складі Австрійської імперії в першій половині XIX ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Адміністративний устрій та економічний розвиток Галичини, Північної Буковини та Закарпаття. Криза кріпосницького господарювання.

Суспільний рух. Початок національного відродження. “Руська трійця”. Події революції 1848-1849 рр. на західноукраїнських землях. Головна Руська рада. Закарпатські “будителі”.

Селянство в революції 1848-1849 рр. Лук'ян Кобилиця. Скасування панщини. Українці у першому австрійському парламенті.

Імперська, радянська та сучасна історіографія проблеми (М. Возняк, М. Грушевський, І. Лисяк-Рудницький, Я. Грицак).

Тема 3. Розвиток культури на українських землях в першій половині XIX ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Політика урядів Російської та Австрійської імперій в галузі культури та освіти.

Розвиток освіти і науки. Загальноосвітня школа. Зародження професійної освіти. Університетська освіта.

Природничі та гуманітарні науки. Культурно-освітні заклади. Розвиток української літературної мови. Нова українська література. Т.Шевченко. Театральне мистецтво і музика. Архітектура. Скульптура. Образотворче мистецтво. Усна народна творчість.

Тема 4. Українські землі у складі Російської імперії в другій половині XIX ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Кримська війна і Україна. Піднесення антикріпосницького руху. Підготовка селянської реформи.

Маніфест і Положення 19 лютого 1861 р. Особливості селянської реформи в різних районах України.

Реформи 60-70-х років: земська, судова, міська, фінансова, військова. Історичне значення реформ. Історіографія соціально-економічних реформ в Російській імперії.

Завершення промислового перевороту. Індустріальний розвиток українських земель у пореформену добу.

Будівництво залізниць. Створення Донецько-Криворізького промислового району. Іноземний капітал у промисловому розвитку. Формування класів підприємців (буржуазії) та робітників.

Розвиток сільського господарства. Кріпосницькі пережитки в аграрному секторі економіки. Поглиблення соціального розшарування села. Селянський рух. Поява народників і "ходіння в народ". "Чигиринська змова". Народовольці в Україні.

Політика царського уряду в українському питанні. "Валуєвський циркуляр" 1863 р. Емський акт 1876 р.

Український національний рух. Українські громади. "Братство тарасівців". "Молода Україна". Активізація національного руху. Створення Революційної української партії (РУП). Український національний рух в історіографії. Робітничий рух. Перші робітничі організації. Марксистські гуртки. Перші соціал-демократичні організації.

Тема 5. Українські землі у складі Російської імперії на початку XX ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Соціально-економічне становище українських земель. Нові тенденції соціально-економічного розвитку. Монополії у промисловості і в банківській справі. Місце України в економічній системі Російської імперії.

Економічна криза 1900-1903 рр. Робітничий рух. Загострення аграрного питання. Масові селянські виступи.

Земсько-ліберальна опозиція царизму. Загальноросійські та українські партії в Україні. Українська політична думка на початку XX ст.: М. Грушевський, Д. Антонович, М. Міхновський, Д. Донцов.

Україна в демократичній революції 1905-1907 рр. Позиції політичних партій у революції. Робітничі страйки в Україні після "Кривавої неділі". Повстання на броненосці "Потьомкін". Жовтневий політичний страйк. Виникнення рад робітничих депутатів. Збройні виступи у Харкові, Олександрівську, на Донбасі. Селянські виступи.

Піднесення українського національного руху. Виникнення української преси. "Просвіти" в українському русі. Українська думська громада.

Трьохчервневий переворот. Столипінська аграрна реформа. Економічні та політичні наслідки реформи.

Формування селянського господарства фермерського типу. Масові переселення українських селян за Урал.

Діяльність українських партій і організацій після революції 1905-1907 рр. Товариство українських поступовців.

Українське питання в Державній Думі.

Робітничий і селянський рух.

Тема 6. Українські землі в складі Австро-Угорської імперії в другій половині XIX- на початку XX ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Економічний розвиток в Галичині, Північній Буковині та на Закарпатті. Стан сільського господарства та промисловості. Аграрне перенаселення. Становище робітників. Боротьба трудящих проти соціального гніту. Початок масової трудової еміграції на Американський континент. Життя української діаспори за океаном. Суспільно-політичний рух. Москвофіли і народовці. Виникнення українських партій у краї. Радикалізація українського національно-визвольного руху в краї на початку XX ст. Українські організації – “Січ”, “Сокил”, “Пласт”. Кооперативний рух. Діяльність українських делегатів у Галицькому сеймі, Австрійському парламенті.

Тема 7. Україна в роки Першої світової війни

Історіографія та джерельна база теми.

Перша світова війна і українське питання. Війна та українські партії в Російській та Австро-Угорській імперіях. Спілка визволення України. Українські січові стрільці. Воєнні дії на території України. Наслідки війни в Україні. Назрівання революційної кризи.

Тема 8. Культура України в другій половині XIX – на початку XX ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Умови та особливості розвитку української культури на Наддніпрянській і Наддністрянській Україні. Освіта: початкова, середня, вища. Культурно-освітні заклади. Діяльність “Просвіти”.

Наука. Наукові товариства. Наукове товариство імені Шевченка.

Преса та книгодрукування.

Література: проза, поезія, драматургія.

Мистецтво. Український театр. Музика. Образотворче мистецтво. Архітектура. Зародження українського художнього кінематографу.

Розвиток народної творчості. Мистецтво кобзарів.

Здобутки та втрапи української культури.

Розділ V. Україна в роки національно-демократичної революції та громадянської війни (1917-1920 рр.)

Тема 1. Революція 1917 – початку 1918 років в Україні

Історіографія та джерельна база теми.

Лютевева демократична революція і Україна. Політична боротьба та революційні виступи у березні – на початку липня 1917 р.

Розгортання національно-визвольного руху. Утворення Центральної Ради. М. Грушевський. I Універсал. Проголошення автономії України. II Універсал Центральної Ради.

Назрівання політичної кризи (липень – жовтень 1917 р.). Збройний виступ самостійників у Києві. Корніловський заколот і Україна.

Жовтневе збройне повстання більшовиків у Петрограді. III Універсал Центральної Ради. Утворення Української Народної Республіки.

Перший Всеукраїнський з'їзд рад у Києві. З'їзд рад у Харкові. Утворення радянської УНР. Більшовицькі плани перебудови державного і суспільного ладу і початок їх втілення в життя.

Оголошення Раднаркомом Росії війни Центральній Раді. Боротьба за владу в Україні. IV Універсал Центральної Ради. Проголошення незалежності Української Народної Республіки.

Участь представників Центральної Ради в мирних переговорах у Брест-Литовську. Мирний договір УНР з країнами Четверного союзу. Зайняття німецькими та австро-угорськими військами України.

Місце Центральної Ради в історії України і причини її поразки.

Універсали Української Центральної Ради як історичне джерело. Брестський мирний договір як історичне джерело.

Українська Центральна Рада та її політика в історіографії. Утворення радянської УНР (або: проголошення радянської влади) в історіографії. Брестський мир в історіографії.

Тема 2. Україна в період Громадянської війни. Боротьба за збереження української державності (1918 – 1920 рр.)

Історіографія та джерельна база теми.

Криза Центральної Ради навесні 1918 р. Гетьманський переворот. Українська держава за гетьманування П. Скоропадського.

Директорія. Відновлення Української Народної Республіки. С. Петлюра. В. Винниченко. Друга війна УНР і Радянської Росії. Поразка військових та Директорії.

Антантівські війська на півдні України і в Криму та їх відступ і евакуація.

Радянська влада в Україні наприкінці 1918 – у першій половині 1919 р. Прийняття першої Конституції УСРР. Діяльність більшовиків з утвердження монопольного панування в суспільстві. Політика “воєнного комунізму”. Селянський повстанський рух проти політики більшовиків. Н. Махно, М. Григор’єв, Д. Терпило (Зелений).

Революційні події 1918 р. на західноукраїнських землях. Утворення Західноукраїнської Народної Республіки. Акт злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р. Війна з Польщею. Визвольний рух у Північній Буковині та на Закарпатті.

Україна у другій половині 1919 р. Наступ денікінських військ. Денікінський режим в Україні. Директорія і Українська Галицька Армія в боротьбі за збереження УНР. Повстанський рух в тилу денікінських військ. Визволення України від денікінців.

Радянська влада в Україні наприкінці 1919 – у 1920 р. ЦК РКП(б) і Україна. Державне і господарське будівництво в УСРР. Утвердження однопартійної системи влади. Посилення політики “воєнного комунізму”. Продовження селянської повстанської боротьби проти більшовиків.

Варшавський договір С. Петлюри з Ю. Пилсудським. Радянсько-польська війна 1920 р. Ризький мир.

Розгром білогвардійських військ Врангеля. Кінець армії УНР.

Революція і Громадянська війна 1917 – 1920 рр. в історії України.

Конституція УРСР як історичне джерело. Основні джерела з історії радянської модернізації України. Джерела про голодомор 1932-1933 рр.

Масові репресії 1930-х рр. в Україні в історіографії. Здійснення індустріалізації в Україні в історіографії. Історіографія колективізації в Україні. Голодомор 1932-1933 рр. в історіографії. Доля українізації в 1930-і рр. і „розстріляне відродження” в історіографії.

Розділ VI. Україна у міжвоєнний період. Становлення тоталітарної системи (1921-1939 рр.)

Тема 1. УСРР у період здійснення нової економічної політики (1921-1928 рр.)

Історіографія та джерельна база теми.

УСРР після закінчення Громадянської війни: міжнародне та внутрішнє становище України.

Перехід до нової економічної політики.

Другий зимовий похід армії УНР. Ліквідація селянського повстанства.

Голод 1921-1923 рр.

Входження УСРР до складу СРСР.

Відбудова народного господарства на принципах непу.

Національно-державне будівництво. Українізація: її мета та труднощі.

Розвиток культури: заходи з ліквідації неписьменності, народна освіта, культурно-освітня робота, підготовка спеціалістів, вища школа, стан науки, література і мистецтво.

Суспільно-політичне життя. Утвердження більшовицької диктатури. Ліквідація інших політичних партій. Посилення антирелігійної боротьби. Боротьба за лідерство в більшовицькому керівництві і участь в ній членів КП(б)У. Розширення повноважень Державного політичного управління (ДПУ).

Проголошення курсу на індустріалізацію. Обмеження чинності принципів непу.

Тема 2. Прискорена індустріалізація і насильницька колективізація. Тоталітарна система (1929 – 1938 рр.)

Історіографія та джерельна база теми.

Суперечливість суспільно-політичного розвитку. Завершення формування тоталітарної системи. Тоталітарна система в Україні. Великий терор. Атмосфера страху.

Прискорена індустріалізація. Наростання адміністративно-командних методів у господарській діяльності. Наслідки індустріалізації.

Перехід до суцільної колективізації. Проведення форсованої насильницької колективізації. “Розкуркулення”. Дезорганізація сільськогосподарського виробництва.

Голодомор 1932-1933 рр. Нищення селянства та його наслідки.

Стан культури. Культура і сталінський режим. Згорання українізації. Нищення української інтелігенції Ліквідація неписьменності. Розвиток шкільної освіти. Культурно-освітня робота. Підготовка спеціалістів. Наука. Література і мистецтво.

Суспільно-економічне становище народних мас. Конституція СРСР 1936 р. Конституція УСРР 1937 р. Розходження між проголошеними гаслами і дійсним життям. Зміни чисельності і соціальної структури населення. Оплата праці і реальні доходи населення. Житлове і комунальне будівництво. Медичне обслуговування.

Питання про характер радянського суспільства.

Тема 3. Західноукраїнські землі у міжвоєнний період (1921-1939 рр.)

Історіографія та джерельна база теми.

Розподіл західноукраїнських земель між Польщею, Румунією і Чехословаччиною.

Стан економіки. Матеріальне становище населення.

Політичний і національний гніт. Суспільно-політичне життя. Легальні українські партії. Комуністичні організації. Організація українських націоналістів.

Карпатська Україна.

Прогресивна преса, письменники, вчені у суспільно-політичному і культурному житті західноукраїнських земель.

Розділ VII. Україна під час другої світової війни (1939-1945 рр.)

Тема 1. Початок Другої світової війни та радянська Західної України (1939-1941 рр.).

Історіографія та джерельна база теми.

Хронологічні рамки та періодизація Другої світової війни. Радянсько-німецькі договори 1939 р. Вторгнення РСЧА до Галичини й Західної Волині. Включення Західної України до складу УРСР. Методи радянської західних областей України.

Тема 2. Окупаційний режим в Україні та колаборація.

Історіографія та джерельна база теми.

Встановлення «Нового порядку». Управління окупованими територіями. Геноцид народів України. Окупанти і місцеве населення. Колабораціонізм: співпраця з окупантами задля виживання та з антирадянських переконань. Мобілізаційні заходи влітку 1941 р.: евакуація населення та матеріальних цінностей; руйнування промислових об'єктів, транспортної інфраструктури та житлового фонду; мінування культурних об'єктів.

Тема 3. Проста людина в умовах війни.

Історіографія та джерельна база теми.

Воєнне повсякдення. Українські оstarбайтери у роки Другої світової війни. Умови життя в тилу: біженці, голод, бомбардування, бездомність внаслідок руйнування жител, деморалізація внаслідок страху за власне життя. Трагедія Голокосту. Умови життя в евакуації: жіноча й підліткова праця за нормами воєнного стану; напівголодні дитячі будинки. Тиск радянської та німецької пропаганди

Тема 4. Війна і народ: трагічне та героїчне.

Історіографія та джерельна база теми.

Управління країною в роки війни. Евакуація та перебудова країни на військовий лад. «Світова революція» VS «Вітчизняна війна». Патріотизм — один з найважливіших факторів Перемоги.

Тема 5. Перемога у Другій світовій війні та її історичне значення.

Історіографія та джерельна база теми.

Масштаби війни та наслідки війни. Внесок України у перемогу антигітлерівської коаліції. Втрати України у війні. Герої України. Кримська (Ялтинська) конференція про східний кордон Польщі. Вхідження Закарпаття до складу УРСР. Історичне значення Перемоги у Другій світовій війні. Спірні моменти в історичній пам'яті українців, поляків та євреїв про Другу світову війну та перші повоєнні роки. Увічнення пам'яті героїв і жертв війни; повернення замовчуваної в СРСР пам'яті про Голокост і Волинську трагедію. Дискусії навколо сучасних інтерпретацій війни.

Розділ VIII. Україна у другій половині 1940-х – на початку 1990-х рр.

Тема 1. Зміни в територіальному обличчі України та післявоєнна відбудова народного господарства УРСР.

Історіографія та джерельна база теми.

Повоєнне визначення кордонів та зміни у складі населення. Становище та відбудова народного господарства. Визначення пріоритетів в економічній політиці та їх закріплення в завданнях четвертої п'ятирічки. Важка ціна відбудови. Становище промисловості та індустріалізація. Становище у сільському господарстві. Насильницька колективізація в західноукраїнських землях. Голодомор 1946-1947 рр. Аграрна криза початку 1950-х років. Грошова реформа 1947 р. й відміна карткової системи. Чисельність населення та адміністративний поділ української території станом на середину 1950-х рр.

Тема 2. Тимчасова лібералізація політичного життя в 1953-1964.

Історіографія та джерельна база теми.

Радянський тоталітаризм. Зміст хрущовської «відлиги»: причини, хід, наслідки. Тимчасова лібералізація тоталітарної системи. Суперечності в партійно-державному апараті та їх причини. Декларація про «повну й остаточну перемогу соціалізму» на XXI з'їзді КПРС; підготовка й ухвалення нової програми КПРС – «програми побудови комунізму». Утопійний характер нової програми та 7-річного плану економічного розвитку. Пропагандистська кампанія з прищеплення уявлень про наближення комунізму; реакція на цю пропаганду в масовій свідомості.

Тема 3. Народне господарство УРСР в 1953-1964 рр.

Історіографія та джерельна база теми.

Курс на прискорення науково-технічного прогресу в промисловості та його результати. Успіхи в освоєнні космосу та використанні атомної енергії в мирних цілях. Диспропорція в господарському розвитку УРСР. Перетворення України на всесоюзний центр важкої індустрії; прискорений розвиток військово-промислового комплексу та внесок українських підприємств у початок освоєння космосу. Заходи з подолання аграрної кризи. Розширення прав союзних республік в управлінні економікою. Перехід від галузевого до територіального принципу управління промисловістю. Перебудова системи управління сільським господарством.

Тема 4. Соціальний сектор та матеріальний рівень життя населення в 1953-1964 рр.

Історіографія та джерельна база теми.

Соціальні реформи середини 1950 – середини 1960-х рр.: підвищення соціальної захищеності громадян, зменшення податків, паспортизація та пенсійне забезпечення селян, скорочення робочого дня. Розвиток мережі закладів громадського харчування. Матеріальний рівень життя: хронічний дефіцит товарів широкого вжитку, спекуляція. Від комунального житла до квартир сімейного типу: черги на квартиру. Модернізація повсякденного побуту: розвиток телебачення; поява холодильників і пральних машин. Специфіка радянської системи розподілу суспільних благ: привілеї партійної та державної номенклатури. Форсована атеїстична кампанія, закриття храмів. Ідеологічна кампанія пропагування «радянського способу життя» та морального кодексу «будівника комунізму» і зворотна хвиля молодіжного протесту: «стиляги», джаз і рок-н-рол як прояви контркультури.

Тема 5. Культура та наука УРСР в лецатах ідеології в 1946-1953 рр.

Історіографія та джерельна база теми.

Загальносоюзні ідеологічні кампанії та їхні прояви в Україні: боротьба з «космополітами»; «ждановщина»; кампанія боротьби з «буржуазним націоналізмом» 1951-1952 рр. Постанови 1946-1948 рр. з питань літератури та мистецтва. «Наукові дискусії» з філософії, політекономії, мовознавства та біології. Кампанія боротьби із «космополітизмом» та «низькопоклонством перед Заходом». Волонтаризм в управлінні наукою: «лисенківщина», розгром генетики й нападки на кібернетику. Обов'язковість принципу «партиїності» в гуманітарних і суспільних науках; утвердження концепції ролі Росії у зближенні радянських народів. Міфологізація історії українсько-російських стосунків напередодні відзначення 300-ліття Переяславської ради.

Тема 6. Культура в УРСР в другій половині 1950-х – першій половині 1960-х років.

Історіографія та джерельна база теми.

Державна політика в галузі науки та мистецтва. Досягнення радянських вчених. Реформи системи вищої та середньої освіти. «Відлига» в літературі та мистецтві. Явище «шістдесятництва»: загальна характеристика. Лібералізація культурного життя: послаблення ідеологічного тиску та вибіркове повернення репресованих імен в літературний обіг.

Тема 7. Політичний режим в добу Л. Брежнєва.

Історіографія та джерельна база теми.

«Тихий переворот» у владній верхівці, усунення Микити Хрущова. Проголошення принципу «колективного керівництва». Компартиїно-радянська номенклатура України у відносинах з центром. Криза комуністичної ідеології. Концепція «розвинутого соціалізму». Конституція СРСР 1977 р. і УРСР 1978 р.

Тема 8. Народне господарство УРСР у складі єдиного народногосподарського комплексу СРСР.

Історіографія та джерельна база теми.

Економічний сектор в 1964-1985 рр. Перетворення економічного простору СРСР у єдиний народногосподарський комплекс. Вичерпання екстенсивних факторів економічного росту. Реформа Лібермана-Косигіна 1965 р. Причини провалу економічних реформ. Органічна нездатність тоталітарної системи до реформування. Прогресуюче відставання в галузі техніки і нових технологій. Світова енергетична криза 1970-х рр. та її наслідки в СРСР та Україні; господарство УРСР наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр.: диспропорції в розвитку галузей промисловості; домінування військово-промислового комплексу й дефіцит товарів широкого вжитку; прогресуюча збитковість сільського господарства.

Тема 9. Соціальний сектор в 1964-1985 рр. Культурний процес у добу «застою».

Історіографія та джерельна база теми.

Урбанізаційні процеси та зростання числа мешканців міст; етнічний склад великих міст, їхня прогресуюча русифікація. Загальні зміни в соціальній та національній структурі населення. Соціальна та національна структура УРСР. Зростаюча урбанізація суспільства. Основні напрямки та пріоритети соціальної політики. Матеріальний рівень життя міського та сільського населення. Здобутки української культури. Розвиток науки. Перехід до загальної середньої освіти. Засоби ідеологічного і політичного впливу на інтелігенцію. Русифікація освіти й культури.

Тема 10. Суспільство «доби застою»: ілюзія стабільності і подвійна мораль.

Історіографія та джерельна база теми.

Ключові постаті «доби застою». Розбудова державного патерналізму: система соціального захисту в освіті, охороні здоров'я та житловій політиці. Штучне заниження цін на продукти і товари першої необхідності. Аполітичність радянського благополуччя у візуальній пропаганді; пропагування через засоби масової інформації відчуття впевненості у завтрашньому дні. Використання болочої пам'яті про війну для прищеплення негативного образу «імперіаліста - паляя війни», система обмежень на контакти із західним світом. Лицемірний характер суспільної моралі: гасло рівності всіх членів суспільства та розквіт побутових привілеїв і кар'єрних можливостей панівної верхівки. Лицемірне ставлення до «народного майна»: декларації та масове розкрадання. Фальшивий інтернаціоналізм: гасла «братерської солідарності

трудящих» і прихований антисемітизм. Подвійне життя пересічного українця: членство в комсомолі та компартії як необхідна умова професійної кар'єри та антирадянські «кухонні розмови».

Тема 11. Дисидентський рух та повсякденний спротив в УРСР.

Історіографія та джерельна база теми.

Визначення, течії, хронологічні рамки, періодизація. Правозахисний рух. Самвидав. Теорія повсякденного спротиву Д. Скотта. Сміх як вияв повсякденного спротиву в СРСР. Неофіційна музична культура. Молодіжна субкультура та ін.

Розділ ІХ. Україна в 1991 – 2021 рр.

Тема 1. Перебудова та переростання перебудови в антикомуністичну демократичну революцію

Історіографія та джерельна база теми.

Зміст терміну «перебудова». Поглиблення системної кризи радянського суспільства. Провал курсу на прискорення темпів економічного розвитку. Екологічна криза. Катастрофа на ЧАЕС. Поняття «гласності». Послаблення цензури. Посилення інтересу в суспільстві до «білих плям» радянської історії. Втрата важелів контролю з боку комуністичної партії за громадсько-політичною активністю мас. Поява «неформальних організацій». Конституційна реформа 1988 р. Вільні вибори 1989-1990 рр. в органи радянської влади. Фактична втрата монополії КПРС на владу. Поява політичних партій. Народний рух України. Серпневий (1991 р.) заколот і його провал. Заборона Компартії України. Проголошення Акта незалежності України. Результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Розпад СРСР. Утворення СНД.

Тема 2. Економіка 1991-2021

Історіографія та джерельна база теми.

Причини економічної кризи 1990-х років, затримки ринкових реформ. Поняття «перехідної економіки», «приватизації економіки». Труднощі на шляху роздержавлення економіки. Обставини і джерела формування олігархічних груп, шляхи нагромадження капіталу «нових багатих». Включення населення у ринкові відносини, зростання малого й середнього бізнесу та його форми. Власники підприємств і працівники: труднощі в налагодженні соціального партнерства. Соціальні наслідки економічної нестабільності, майнове розшарування суспільства, групи людей за межею бідності, проблема пенсіонерів і бездомних («бомжів»). Зміна ціннісних орієнтацій та моральних критеріїв, кримінальні угруповання та кримінальні війни середини 1990-х рр. і поступове приборкання криміналітету. Урядові програми «Економічне зростання – 1997», «Програма діяльності Кабінету міністрів 1998 р.», Національна програма «Україна – 2010», «Реформи заради добробуту». Проблема землі як об'єкта приватної власності. Стан основних галузей народного господарства. Проблема реструктуризації виробництва і конверсії. Енергетична безпека України.

Тема 3. Політичне життя в Україні в 1991-2021 рр.

Історіографія та джерельна база теми.

Проблема розподілу влади на початку 1990-х років. Влада та опозиція. Політичні партії України. Проблема формування нації. Конституційна реформа. Парламентські вибори 1994, 1999, 2002, 2006, 2007 рр. Президентські вибори 1994, 1999, 2004 рр. Дискусії довкола формування національних пріоритетів та державної стратегії: представлення розбіжних позицій та їхньої аргументації. Зовнішня політика України в 1991-2010 рр. Сучасне геополітичне становище України. Формування основ зовнішньої політики та геополітичне становище України. Основні завдання, напрями та пріоритети зовнішньополітичної діяльності України. Основні принципи та практика зовнішньої політики України наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. «Багатовекторність», її переваги та вади. Україна в міждержавних об'єднаннях та в міжнародних організаціях. Україна і міжнародні організації. Участь України у миротворчій діяльності. Реалізація відносин стратегічного партнерства України. Внутрішні реформи як умова європейського майбутнього України.

Тема 4. Суспільство України в 1991-2021 рр.

Історіографія та джерельна база теми.

Соціальні проблеми. Поняття середнього класу. Труднощі у зростанні середнього класу і фермерів. Матеріальне становище трудящих. Проблема безробіття. Масові не виплати заробітної плати. Становлення форм громадянського суспільства: неурядові організації та спілки, проблема незалежності засобів масової інформації. Соціальна

суспільства, поява нових соціальних груп. Нерівномірність зростання доходів населення та цін у процесі становлення ринкових відносин; «прожитковий мінімум» і реалії повсякдення. Динаміка зростання оплати праці та доходів; проблеми зайнятості й безробіття. Занепад радянської системи соціального захисту й нагальна потреба реформування системи охорони здоров'я. Труднощі виживання пенсіонерів та дискусії довкола пенсійної реформи. Масові виїзди за кордон у пошуках краще оплачуваної праці. Зміни пріоритетів молоді: неформальні сім'ї та зниження народжуваності. Відмінності в життєвих стандартах заможних і пересічних груп населення. Початок державотворчих процесів. Заснування Збройних сил. Дострокові вибори до Верховної Ради та вибори Президента України. Прийняття державної символіки, формування Інституту громадянства. Ухвалення Конституції 1996 р. та змін до неї. Приватизація засобів виробництва. Лібералізація цін. Грошова реформа. Диференціація суспільства. Інтегрування України в європейське та світове співтовариство. Соціально-економічне та культурне життя. «Газові» та «торгівельні війни» з Росією. «Революція Гідності». Агресія Росії проти України. Анексія Криму. Президентські вибори 2014 р. Антитерористична операція. Угода про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС).

II ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

1. Вступ до історії стародавнього Сходу.

Предмет, географічні та хронологічні межі історії Стародавнього Сходу. Вплив географічного середовища на процес державотворення на Стародавньому Сході. Характер та особливості давньосхідного суспільства та держави. Джерела з історії Стародавнього Сходу: твори античних авторів та Біблія, пам'ятки давньосхідного писемства, пам'ятки матеріальної культури. Вивчення проблем історії Стародавнього Сходу зарубіжними та вітчизняними істориками. Формаційний та цивілізаційний підходи до розгляду історії Стародавнього Сходу. Основні теорії та концепції немарксистського сходознавства. Спільне та особливе в розвитку цивілізацій Стародавнього Сходу. Основні етапи давньосхідної історії. Взаємовідносини східної та античної цивілізації. Найважливіші досягнення культури народів Стародавнього Сходу. Внесок Сходу в світову культуру.

2. Стародавня Месопотамія.

Джерела з історії Месопотамії в давнину. Дешифровка месопотамського клинопису. Історія археологічних досліджень на території Межиріччя.

Природні умови та населення Месопотамії в давнину. "Номові" держави Шумеру та Аккаду в ранньодинастичний період. Реформи Урунімгіни в Лагаші.

Об'єднання Шумеру та Аккаду Саргоном Давнім, держава Саргонідів. Месопотамія під владою кутіїв. Соціально-економічний та політичний лад держави III династії Уру.

Піднесення Вавилону та утворення Старовавилонського царства. Економіка та соціально-політичний лад Вавилонії за Хаммурапі. Занепад Старовавилонського царства та завоювання Вавилонії касситами. Південна Месопотамія в XVI–XII ст. до н. е.

Ассирія в XX–XVI ст. до н. е. Держава Мітанні в XVI–XIII ст. до н. е. Розвиток Ассирії в XVI–XI ст. до н. е. Зовнішня політика Ассирії в X–першій половині VIII ст. до н. е. Реформи Тиглатпаласара III. Завоювання ассирійців в VIII–VII ст. до н. е. Загибель Ассирії.

Утворення Нововавилонського царства. Особливості економічного та соціально-політичного ладу Нововавилонського царства. Зовнішня політика Навуходоносора II. Послаблення Вавилону за Набоніда. Завоювання Вавилонії персами.

Культура Стародавньої Месопотамії. Письмо, його виникнення та розвиток. Література. Архітектура та

мистецтво. Наукові знання. Релігія.

3. Іран в давнину.

Джерела з Історії Ірану та Середньої Азії. Елам в IV – II тис. до н.е. Північно-Західний Іран в II тис. до н.е. Елам в I тис. до н.е. Проблема походження іранських племен. Мідійська держава.

Утворення персидської держави Ахеменідів. Завоювання персів у VI ст. до н.е. Реформи Дарія I. Війни з греками, загибель держави персів. Культура стародавніх персів. Зороастризм.

4. Стародавній Єгипет.

Джерела з історії Стародавнього Єгипту. Історія археологічних досліджень на території Єгипту. Дешифровка давньоєгипетського письма. Періодизація історії Стародавнього Єгипту. Природні умови та населення Північно-Східної Африки в давнину. Номові держави та боротьба за об'єднання Єгипту в IV тис. до н.е.

Єгипет при фараонах I та II династій. Соціально-економічний та політичний лад Єгипту Старого царства. Будівництво пірамід. Перший перехідний період.

Економічний та соціально-політичний розвиток Єгипту Середнього царства. Нашестя гіксосів та другий перехідний період.

Особливості соціально-економічного ладу Єгипту Нового царства. Завоювання фараонів XVIII династії. Релігійно-політична реформа Аменхотепа IV та її наслідки. Єгипет в період правління фараонів XIX та XX династій. Війни з хеттами, "народами моря". Занепад Єгипетської держави.

Єгипет в I тис. до н.е. Економіка та соціально-політичні відносини в Єгипті Пізнього царства.

Культура Стародавнього Єгипту. Виникнення та розвиток письма. Література. Архітектура та образотворче мистецтво. Наукові знання. Давньоєгипетська релігія.

5. Стародавня Індія.

Джерела з історії Стародавньої Індії. Природні умови та населення Індії в давнину. Цивілізація Мохенджо-Даро та Хараппи. Заселення Північної Індії аріями. Виникнення держав у долині Гангу. Система варн, проблема їх походження. Магадха в середині I тис. до н.е., утворення держави Нандів.

Греко-македонське вторгнення в Індію та його історичне значення. Утворення Імперії Маур'їв, її економіка та соціально-політичний лад. Індія в кушано-гуптський період.

Культура Стародавньої Індії. Література. Драматургія та театр. Архітектура й образотворче мистецтво. Наукові знання. Релігійні системи Стародавньої Індії: ведизм, буддизм, індуїзм.

6. Стародавній Китай.

Джерела з історії Стародавнього Китаю. Періодизація давньокитайської історії. Природні умови та давнє населення. Виникнення держави Шан-Інь, господарське життя інців. Зовнішня політика правителів держави Шан-Інь. Занепад держави Шан-Інь.

Китай у період Західного та Східного Чжоу. Боротьба між державами Китаю в період Чжаньго.

Реформи Шан Яна в царстві Цінь. Ідеологічна боротьба в Китаї у VI-III ст. до н.е., поява філософських вчень та шкіл.

Заснування імперії Хань. Внутрішня політика перших імператорів. Формування основ конфуціанської імперії. Правління У-ді та його реформи. Зовнішня політика Ханьської імперії у II-I ст. до н.е. Назрівання соціально-політичної кризи імперії. Реформи Ван Мана та народні повстання в I ст. н.е.

Період Молодшої Хань. Зовнішня політика в I-III ст. н.е., відносини з кушанами та Парфянським царством. Політичні та соціальні рухи, повстання "жовтих пов'язок". Міжусобиці та кінець єдності імперії.

Культура Стародавнього Китаю. Розвиток письма, система освіти. Література, архітектура й мистецтво, досягнення старокитайської науки. Релігії Стародавнього Китаю: конфуціанство та даосизм.

7. Мала Азія та Закавказзя в давнину.

Джерела з історії хеттів. Дешифровка хеттського письма. Історія археологічних досліджень на території Малої Азії та Північної Сирії.

Природні умови та населення Малої Азії в давнину. Утворення хеттського царства. Політична історія хеттів. Особливості економіки та соціально-політичного ладу Хеттської держави. Загибель держави хеттів. Культура хеттів.

Джерела з історії Урарту. Утворення держави в урартів. Зовнішня політика Урарту в IX – VIII ст. до н.е. Економіка та соціально-політичний лад Урарту. Занепад та загибель Урарту. Культура урартів.

8. Східне Середземномор'я та Аравія.

Джерела з історії народів Східного Середземномор'я та Аравії. Характерні риси природних умов Палестини, Сирії, Фінікії та Аравії. Етнодемографічні процеси в регіоні. Відносини держав і народів Східного Середземномор'я та Аравії з могутніми державами Месопотамії, Малої Азії та Єгиптом. Релігія й міфологія Фінікії, Палестини, Сирії, Аравії. Старий Завіт як старосврейська літературно-історична пам'ятка.

9. Середня Азія в давнину

Землеробські та скотарські племена Середньої Азії в V – III тис. до н.е. Ранні міські центри Середньої Азії. Середня Азія на межі II – I тис. до н.е. Розвиток народів Середньої Азії в першій половині I тис. до н.е. Боротьба народів Середньої Азії з персами. Культура народів Середньої Азії в давнину.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ

1. Вступ до античної історії. Історичні джерела.

Предмет античної історії. Античність і сучасність. Географічні та хронологічні рамки курсу. Основні закономірності та особливості розвитку античного суспільства.

Історичні джерела. Археологічні пам'ятки як історичне джерело вивчення стародавньої історії Греції і Риму. Епіграфічні та нумізматичні джерела. Значення антропологічних залишків для вивчення історії античного світу. Папірологічні джерела та їх значення. Літературні джерела. Основні напрямки грецької історіографії та її визначні представники: логографи, Геродот, Фукидід, Ксенофонт, Арістотель, Діодор Сіцилійський, Плутарх. Пам'ятки художньої літератури, листи, мемуари як історичне джерело. Твори Полібія, Ціцерона, Юлія Цезаря, Саллюстія як джерела з історії Римської республіки. Римська історіографія періоду Імперії: Веллей Патеркул, Тацит, Светоній, Аппіан, Діон Кассій, Амміан Марцеллін. Значення комплексного використання різних категорій історичних джерел при вивченні античної історії.

2. Природні умови стародавньої Греції. Періодизація давньогрецької історії.

Греція в географічній системі Середземномор'я. Егейський басейн. Географічні умови материкової Греції. Характер поверхні. Берегова лінія та умови для мореплавства. Клімат, природні багатства, ґрунти. Умови господарської діяльності. Періодизація стародавньої грецької історії.

3. Егейський світ у III-II тис. до н.е.

Історичні джерела. Проблема догрецького населення. Хронологія найдавнішої історії Егейського басейну. Критська культура в III-II тис до н.е. Господарство. Проблеми соціально-політичного ладу. Зв'язок Криту з іншими стародавніми культурами. Культура і ідеологія. Проблема писемності. Мікенська, або ахейська культура. Економіка. Політичний лад. Культура і мистецтво. Дешифрування лінійного письма Б. Дорійське переселення та його наслідки.

4. Греція в XI до н.е. - VI ст. до н.е.

Історичні джерела. Питання про походження давньогрецького епосу. Гомерівське питання. "Іліада" та "Одіссея" як історичне джерело. Питання про мікенську спадщину в поемах. Економіка Греції за даними поем. Грецький рід і розклад родового ладу у греків за даними "Іліади" і "Одіссеї". Загальна характеристика грецького суспільства XI-IX ст. до н.е. Виникнення рабства, стан рабів у суспільстві. Політичний лад греків в XI-IX ст. до н.е. Роль народних зборів. Басілеї.

Джерела з історії Греції VIII – VI ст. до н.е. Дані поеми Гесіода "Труди і дні". Стан сільського господарства і становище землеробів. Нагромадження багатства і поява приватної власності. Розвиток ремесла і торгівлі. Технічний прогрес. Розшарування суспільства. Соціальна боротьба. Аристократія і демос. Характеристика давньогрецького полісу.

Грецька колонізація VIII-VI ст. до н.е. Причини колонізації. Її головні напрямки і характер. Колонізація півдня України. Тубільне населення цього регіону, його суспільний лад. Взаємовідносини греків з таврами і скіфами. Грецькі колонії на північному березі Понту. Вплив колонізації на розвиток продуктивних сил.

Рання грецька тиранія та її особливості.

5. Стародавня Спарта.

Джерела з історії Спарти. Виникнення Спартанської держави та її найдавніша історія. Особливості розвитку Спарти у VII - VI ст. до н.е. і їх причини. Господарство. Суспільний лад. Становище ілотів і переків. Статус спартіатів. Державний лад Спарти. Роль архагетів у суспільстві. Криптії. Побут і виховання спартанців. Зовнішня політика Спартанської держави. Утворення Пелопоннеського союзу.

6. Розвиток Афинської демократії

Джерела з історії Афін VIII - VI ст. до н.е. Розклад родового ладу в Аттиці. Посилення панування родової знаті. Кабальне рабство і погіршення становища селянства. Боротьба за владу. Заколот Кілона. Закони Драконта. Реформи Солона та їх наслідки. Політична боротьба після Солонових реформ. Розвиток ремесла в Афінах. Зростання значення торговельно-ремісничих верств населення. Тиранія Пісистрата та його синів. Законодавство Клісфена. Формування рабовласницької демократії.

Джерела з історії греко-персидських війн. Причини греко-персидських війн. Повстання малоазійських греків і початок боротьби персів і греків. Перший похід персів. Марафонська битва. Політична боротьба в Афінах, діяльність Фемістокла по створенню флоту. Похід Ксеркса. Саламінська битва. Утворення Делоського морського союзу. Політика Афін щодо союзників. Зовнішня політика Афинської держави в 70-60-х роках V ст. до н.е. Заключний період війни. Її результати та наслідки.

Історичні джерела. Розвиток демократії в Афінах після греко-персидських війн. Політичні угруповання в Афінах і їх соціальна база. Політика Кімона. Реформи Ефіальта і Перікла. Державний лад Афін. Внутрішня політика Перікла. Економічний розквіт. Будівництво. Перетворення Афін на великий культурний центр Еллади. Зовнішня політика. Понтійська експедиція Перікла.

7. Соціально-економічний лад та політичний розвиток Греції у V – IV ст. до н.е.

Розвиток рабовласницького господарства. Застосування праці рабів у сільському господарстві, ремісництві, при добуванні корисних копалин. Раби в домашньому господарстві, державні раби. Юридичне становище рабів. Метеки, їх роль у господарстві й правове становище. Становище вільних виробників у сільському господарстві й ремісництві. Суспільний лад грецьких полісів. Класи та стани. Громадяни і негромадяни. Розвиток товарного виробництва.

Джерела з історії Пелопоннеської війни. Соціально-економічні та політичні причини війни. Стратегічний план Перікла. Архідамова війна. Нікієв мир. Загострення соціальної боротьби. Ідеологічна криза. Стан господарства Афін під час війни. Афінська експансіоністська політика. Сіцилійська експедиція. Декелейська війна. Крах зовнішньої політики Афін. Виступ олігархів у 411 р. до н.е. Заключні події війни. Її результати та наслідки. Політичні події 404-403 рр. до н.е. Відновлення демократії в Афінах.

Історичні джерела. Економічні і соціальні наслідки Пелопоннеської війни. Стан сільського господарства і ремісництва в Греції. Зростання виробництва в колоніях. Розвиток обміну. Загострення соціальних і політичних протиріч. Розорення дрібних і середніх власників. Масове зубожіння громадян грецьких полісів, еміграція греків за кордон. Широке розповсюдження найманства. Пошуки виходу з кризи, ідея походу в Азію. Гегемонія Спарти та її наслідки. Демократичний переворот у Фівах. Діяльність Пелопіда і Еламінінда. Піднесення Фів, їх зовнішня політика. Спроба фіванців стати гегемоном Греції. Другий Афінський союз. Політична роздрібленість Греції.

8. Грецька культура класичного періоду.

Історичні умови розвитку грецької культури в V – IV ст. до н.е. Грецька релігія класичного періоду. Пантеон і культури. Розвиток науки і філософії. Матеріалістична філософія Демокрита. Ідеалізм Платона. Філософія Аристотеля. Соціальні і політичні вчення. Розвиток наукових знань. Ораторське мистецтво. Грецький театр та його суспільне значення. Твори Есхіла, Софокла і Еврипіда. Комедії Аристофана. Архітектура і образотворче мистецтво.

9. Завоювання Александра Македонського і утворення Македонської держави.

Історичні джерела про Александра Македонського. Держава Ахеменідів напередодні походів Александра. Причини і приводи східного походу, його історія. Опозиція проти Александра. Похід в Індію. Політика Александра по створенню держави, її економічний і політичний лад. Загадкова смерть Александра. Історичне значення походів Александра Македонського. Боротьба діадохів і утворення елліністичних держав.

10. Греція і Македонія в епоху еллінізму.

Історичні джерела. Поглиблення кризи в економіці і загострення соціальних протиріч у грецьких полісах. Боротьба за Грецію між елліністичними династіями. Ахейський і Етолійський союзи. Занепад Спарти. Загострення соціальних відносин у спартанському суспільстві. Реформи Агіса. Причини його невдачі. Перетворення Клеомена та їх наслідки. Ахейський союз і Македонія. Тиранія Набіса. Занепад Македонії і підкорення грецьких полісів Риму.

11. Елліністична культура.

Головні риси елліністичної культури. Взаємовплив культур Греції і Сходу. Релігійний синкретизм. Відокремлення науки від філософії. Основні напрями елліністичної філософії. Зростання позитивних знань.

Розвиток техніки. Література і образотворче мистецтво елліністичної епохи. Мусейон. Александрійська бібліотека. Інші центри елліністичної культури.

12. Виникнення римської civitas. Рим та Італія наприкінці VI – у III ст. до н.е.

Природні умови Апеннінського півострова. Характер поверхні. Клімат. Ґрунти. Природні багатства. Основні господарські райони Італії.

Періодизація римської історії. Найдавніше населення Італії. Етруски. Проблема походження. Соціально-економічний лад етрусського суспільства. Етрусська культура та її вплив на італійські племена. Грецькі колонії на півдні Італії і на Сіцилії.

Антична традиція про заснування Риму. Археологічні дані про виникнення міста Рим. Найдавніша історія Риму. Римська община. Триби, курії, патріархальний рід. Патриції і плебеї, патрони і клієнти. Рабовласництво та його джерела. Політичний лад. Реформи Сервія Туллія і їх наслідки.

Історичні джерела. Падіння "царської" влади та встановлення Римської республіки. Економічне життя в Римі та Італії. Причини, основні етапи та наслідки боротьби між патриціями та плебеями. Зміни в соціальній структурі римського суспільства. Формування нобілітету, вершництва, плебсу.

Державний лад Римської республіки. Коміції, сенат, ординарні та екстраординарні магістратури. Римське військо та його організація.

Зовнішня політика Риму. Війни з етрусками. Боротьба з галлами /кельтами/. Захоплення галлами Риму. Завоювання Римом середньої та південної Італії. Війни з самнітами. Військовий конфлікт з Тарентом. Війна Риму з Пірром. Утворення римсько-італійської конфедерації.

13. Повстання рабів і загострення соціальної боротьби в римському суспільстві в другій половині II ст. до н.е.

Загострення класової та соціальної боротьби в римському суспільстві в другій половині II ст. до н.е. Перші повстання рабів в Італії. Перше Сицилійське повстання рабів. Причини та приводи. Ватажки та організація повстання. Хід повстання. Утворення держави рабів. Придушення повстання рабів. Повстання Арістоніка в Пергамі. Причини та приводи. Утворення держави "геліополітів". Придушення повстання і захоплення Арістоніка. Загострення соціальних протиріч в римському суспільстві. Боротьба за аграрні реформи у зв'язку з обезземеленням селянства. Реформи Тиберія Гракха. Причини поразки реформатора. Політична боротьба після загибелі Тиберія Гракха. Соціально-політичні реформи Гая Гракха. Боротьба за демократизацію римського державного ладу. Аграрні перетворення. Сенатська реакція після загибелі Гая Гракха.

14. Римська республіка наприкінці II - I ст. до н.е.

Агресивна зовнішня політика Риму в Африці. Югуртинська війна та її наслідки. Військова реформа Гая Марія. Війни Риму з кимврами і тевтонами. Друге Сіцилійське повстання рабів. Демократичний рух у Римі під проводом Апулея Сатурніна. Діяльність Лівія Друза Молодшого. Союзницька війна, її причини та приводи. Хід Союзницької війни та її наслідки. Розповсюдження прав римського громадянства на італіків. Перша війна Риму з Митридатом VI. Антиримський рух у Малій Азії та Греції. Боротьба між Марієм та Суллою. Воєнні дії римського війська проти армії Митридата в Греції. Маріанський переворот у Римі. Повернення армії Сулли до Італії. Громадянська війна, установа диктатури Сулли. Характер диктатури та її значення в Римській історії.

Загострення соціальної боротьби після смерті Сулли. Сепаратистські рухи в провінціях. Серторіанська війна в Іспанії та її наслідки. Повстання рабів в Італії під проводом Спартака. Причини, змова гладіаторів у Капуї, утеча на Везувій, створення війська рабів, хід воєнних дій на півдні Італії, походи рабів на північ, а потім на південь Апеннінського півострова. Питання про програму та розбіжності серед ватажків повстання. Поразка повстанців,

жорстока розправа над ними римських воєначальників.

Римська політика на Сході. Третя війна Риму з Митридатом VI. Приєднання до Риму Понтійського царства. Дії Гнея Помпея на Сході. Утворення нових римських провінцій. Повернення Помпея до Риму. Реставрація досулланської конституції.

Політична боротьба в Римі 60-х років. Змова Катиліни. Дії консула Цицерона по викриттю змови. Утеча Катиліни до Етрурії. Битва при Пісторії. Загибель Катиліни.

15. Падіння Римської республіки та Принципат Августа.

Перший тріумвірат. Аграрні реформи Цезаря. Рух Клодія. Завоювання Цезарем Галлії. Римська політика на Сході. Похід Красса до Парфії. Розпад першого тріумвірату. Громадянська війна між Цезарем і Помпеем. Диктатура Цезаря.

Громадянська війна після загибелі Цезаря. Муїнська війна. Другий тріумвірат і проскрипції. Битва під Філіппами. Наділення землею рабів. Перузінська війна. Боротьба з Секстом Помпеем. Політика Марка Антонія на Сході. Останній етап боротьби між Октавіаном і Антонієм. Битва біля Акція. Приєднання Римом Єгипту. Смерть Антонія та Клеопатри. Економічні і соціальні наслідки громадянської війни.

Встановлення імператорської влади. Принципат як політична система. Характер принципату Августа. Римські державні установи при Августі. Соціальна політика. Ставлення до сенаторського стану і вершництва. Раби і відпущеники. Нові основи провінціального управління. Податкова система. Ставлення до армії. Преторіанська гвардія. Зовнішня політика Августа. Система васальних держав. Повстання в Паннонії і Германії. Політика на Сході. Договори з парфянами. Римська культура епохи Августа. Творчість Вергілія, Горация і Овідія. Діяльність Мецената.

16. Римська імперія в I ст. н.е.- II ст. н.е.

Спадкоємці імператора Августа. Тиберій, його внутрішня і зовнішня політика. Боротьба з сенатською опозицією. Податкова політика. Придушення повстань у провінціях. Роль фаворитів. Посилення імператорської влади. Принципат Калігули. Бюрократизація державного апарату під час правління Клавдія. Імператорські канцелярії. Зміни в політиці у відношенні до провінцій. Зовнішня політика імператора Клавдія. Правління Нерона. Поступове зростання опозиційних настроїв у Римі. Внутрішня і зовнішня політика Нерона. Повстання в провінціях Британії, Галлії, Іспанії та в Іудеї. Римська експансія на Сході. Боротьба з Парфією. Політична криза в Римській державі після загибелі Нерона. Громадянська війна 68-69 років. Перемога Веспасіана Флавія. Придушення повстання в Іудеї. Економічна політика імператора Веспасіана. Нове ставлення до провінцій. Правління Тіта й Доміціана. Посилення абсолютистських тенденцій під час правління Доміціана. Невдача під час походу у Подунав'я проти даків. Фінансові труднощі. Загибель Доміціана.

Правління династії Антонинів. Імператор Траян, його внутрішня і зовнішня політика. Завоювання Дакії. Парфянський похід. Внутрішня політика Траяна за даними його листування з Плінієм Молодшим. Римська імперія час правління Адріана. Подальша централізація та бюрократизація управління державою. Підготовка чиновників, державна пошта. Спорудження системи захисту державних кордонів. Нове повстання в Іудеї. Припинення нових завоювань. Правління Антоніна Пія. Погіршення внутрішнього становища імперії за часів Марка Аврелія. Постійний тиск варварських племен на прикордонні області Римської імперії. Повстання в провінціях. Похід проти парфян. Маркоманські війни. Правління імператора Коммода та його загибель.

17. Криза в Римській імперії в III ст. н.е.

Громадянська війна 193-197 рр. Династія Северів. Правління Септимія Севера. Внутрішня і зовнішня політика. Постійна увага до армії. Переслідування senatorів. Поповнення державної казни. Похід до Британії. Спадкоємці Септимія Севера. Правління Каракалли. Едикт про римське громадянство. Політика Геліогабала і Александра Севера. Сенаторські та солдатські імператори. Зростання сепаратистських тенденцій, послаблення центральної влади. Занепад господарства. Фінансова криза. Скорочення торговельних зв'язків. Зубожіння широких верств населення. Запустіння міст. Постійні вторгнення варварських племен і поселення їх на прикордонних територіях імперії. Повстання в провінціях.

Спроби реставрації Римської імперії. Імператор Авреліан і його спадкоємці.

18. Римська імперія за часів домінації.

Прихід до влади імператора Діоклетіана. Нова організація управління державою. Домінат як політична система. Реформи Діоклетіана. Тетрархія. Спроба впорядкування фінансів. Едикт про ціни. Податкова реформа. Новий адміністративний поділ імперії. Зміни в римській армії. Релігійна політика. Гоніння на християн.

Боротьба за владу між спадкоємцями Діоклетіана. Імператор Костянтин та його політика. Міланський едикт. Закріпачення станів. Зміни в адміністративному поділі. Релігійна політика. Перетворення християнства в пануючу релігію в Римській імперії. Розповсюдження ересей. Нікейський собор. Боротьба з аріанством. Заснування Константинополя. Боротьба між спадкоємцями Костянтина. Спроба реставрації язичества імператором Юліаном. Остаточна перемога християнства. Нова боротьба всередині християнської церкви.

РОЗДІЛ 3. ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

1. РАННЄ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (V - X ст.) ВСТУП.

Предмет курсу “Історія середніх віків”. Історія походження терміну “середні віки”. Хронологічні межі історії середніх віків. Значення середніх віків для історії людства. Сутність феодалізму. Соціально-економічна основа феодалізму. Характерні риси раннього, розвинутого та пізнього середньовіччя. Періодизація середніх віків. Підручники, навчальні посібники та основна література до курсу.

2. Завоювання германцями території західної Римської імперії та утворення варварських держав

Переміщення германців у II - III ст. н.е. Зміни у германському суспільстві протягом II - V ст. Причини та початок германських вторгнень на територію імперії наприкінці IV - V ст. Найкрупніші союзи германських племен. Навала гуннів. Загальні типи ранньофеодальних варварських держав, виниклих в епоху Великого переселення народів. Хронологічні окреслення цієї епохи. Значення варварських завоювань у соціальному перевороті, який призвів до зміни рабовласницького ладу феодальним.

3. Розвиток феодалізму у Франкській державі

Походження франків. Завоювання франками Галлії. Утворення Франкського королівства Меровінгів у V ст. Господарство та суспільний лад франків у VI - VII ст. Причини послаблення центральної влади за часів наступників Хлодвіга. Перехід влади до майордомів. Перемога над арабами. Бенефеціальна реформа Карла Мартелла та її соціальні наслідки. Перехід королівського титулу до Піпіна Короткого. Війни франків проти лангобардів та виникнення Папської держави. Зростання Франкської держави при Карлі Великому. Утворення Франкської імперії. Розвиток феодальних відносин в епоху Каролінгів. Прекарії. Коммendaції. Імунитет. Характеристика феодального помешкання Каролінгської епохи. Причини розпаду імперії Каролінгів. Верденський договір.

4. Феодална Західна Європа в IX - XI ст.

Загальні риси феодалного ладу Західної Європи к другій половині XI ст. Політична карта Західної Європи в IX - X ст. Наблги арабів, угрів і норманів. Утворення верств закріпачених селян та їх становище. Характеристика верств феодалів і сеньоріально-вассальних відношень. Побут і громадська свідомість селян і феодалів.

Політична роздрібленість Франції в IX - XI ст. і політика перших Капетингів. Суспільний лад ангорсаксонських королівств у період раннього середньовіччя. Датські завоювання та їх значення в історії Англії. Особливості розвитку феодалізму в Гепманії. Утворення єдиної німецької ранньофеодальної держави. Політика короля Оттона I та утворення Германської імперії. Клонійський рух. Боротьба римських пап і Германських імператорів за інвеституру. Вормський конкордат.

5. Візантія в IV - XI ст.

Утворення Візантійської імперії. Особливості аграрного устрою, ремесел и торгівлі в IV - VI ст. Державний устрій Візантії. Церков и ересі у Візантії. Політика імператора Юстиніана I. Вторгнення слов'ян у Візантію та його наслідки. Причини, соціальна суть і підсумки іконоборчого руху. Фемний лад. Процес розвитку мілкового вільного селянства. Масовий народний рух. Повстання Фоми Слов'янина. Завершення процесу феодалізації. Послаблення центральної влади наприканці XI ст.

6. Середньовічні міста.

Основні теорії походження міст у середні віки. Причини виникнення середньовічних міст як центрів ремесла і торгівлі. Боротьба міст з сеньорами, її соціальні основи і наслідки. Побут і громадська свідомість городян середніх віків. Характер і організація господарства міст у вередні вікі. Цехової лад. Становище цехових підмайстрів і учнів. Основні етапи соціальної боротьби в середньовічному місті. Євроюція цехового устрою в XIV - XV ст. Торговля і кредит у Західної Європі в XI - XV ст.

7. Хрестові походи

Передумови та причини хрестових походів. Перший хрестовий похід. Держави хрестоносців на Сході. Хрестові походи XII ст. Четвертий хрестовий похід, "Дипячі" хрестові походи. Підсумки та значення хрестових походів. Рицарство, його побут та менталітет у добу розвинутого середньовіччя.

8. Франція в XI - XV ст.

Посилення королівської влади та подолання роздрібленості Франції в XII ст. Боротьба французських королів з Англією в XII - напочатку XIII ст. Альбігойські війни. Організація централізованного королівського керування у Франції в XII - XIII ст. Реформи Людовика Святого. Становище селянства та селянський рух у Франції в XII - XIII ст. Зовнішня і внутрішня політика Філіппа Красивого. Генеральні штагі. Причини та початок Столітньої війни. Повстання у Парижі в 1356 - 1358 рр. Жакерія. Соціальна боротьба во Франції в кінці XIV - напочатку XV ст. Бургиньони та арманьяки. Міські повстання та їх наслідки. Жанна д'Арк та закінчення Столітньої війни. Політичний і економічний розвиток Франції в другій пол. XV ст. Правління Людовика XI. Початок формування централізованої абсолютної монархії.

9. Англія в XI - XV ст.

Норманське завоювання Англії та його наслідки. Посилення королівської влади наприканці XI - перший пол. XIIст. Реформи Генріха Плантагенета. Велика Хартія вольностей і всановлення баронської олігархії в Англії. Виникнення парламенту. Особливості соціально-економічного розвитку Англії в XII - XIII ст. Рух за реформу церкви в другій пол. XIV ст. Повстання Уота Тайлера. Повстання Джека Кеда. Причини, наслідки та підсумки війни Алої та Білої Рози. Особливості соціально-економічного розвитку Англії в XIV - XV ст. та формування абсолютної монархії.

10. Країни Піренейського напівострова в XI - XV ст.

Реконкіста в державах Піренейського напівострова та її наслідки. Економічний та політичний розвиток Арагону, Кастилії та Португалії в XII - XIV ст. Посилення королівської владі та об'єднання Іспанії в XV ст.

11. Німеччина в XI - XV ст.

Особливості соціально-економічного та політичного розвитку Германії. Італійська політика германських імператорів у XII - XIII ст. Німкцькі захвати в слов'янських землях в XI - XIII ст. Сплілки німецьких міст XIII - XIV ст. Посилення роздрібленості Германії в XIII - XIV ст. и розпад імперії.

12. Італія в XI - XV ст.

Особливості розвитку Південної Італії, Сицилії та Папської області. Міста Північної Італії в XII - XV ст. Посилення тиранії та її соціальні передумови. Соціальна боротьба во Флоренції. Повстання чомпи. Особливості становища селянства в різних районах Італії та повстання Дольчино.

13. Візантія в XI - XV ст.

Особливості економічного та політичного розвитку Візантії наприкінці XI - XII ст. Правління династії Комнінов. Розвиток інститутів пронії, арифмоса, екскусії, солемнія, харистикія. Соціальна боротьба та еретичний рух XI - XII ст. Пізньовізантійський феодалізм XIII - XV ст. та причини занепаду Візантійської імперії. Боротьба с турками-османами. Падіння Константинополя та його наслідкі.

14. Культура середніх віків V - XV ст.

Західноєвропейська культура раннього періоду середніх віків. Каролінгське Відродження. Західноєвропейська наука XI - XV ст. Рицарська культура (епос, лірика, роман). Західноєвропейська міська література. Мистецтво та основні архітектурні стилі Західної Європи X - XV ст. Література та мистецтво раннього італійського Відродження.

15. Загальна характеристика третього періоду середніх віків наприкінці XV-пер.пол.XVII ст.

Географічні та хронологічні рамки курсу. Третій період в загальній періодизації історії середніх віків. Визначення «раннього нового часу». Розвиток техніки, прогрес у розвитку промисловості. Великі географічні відкриття.

16. Розвиток капіталістичних відношень в Західній Європі наприкінці XV- пер.пол. XVII ст.

Історичні та географічні передумови розвитку капіталістичних відношень. Розвиток продуктивних сил промисловості та сільського господарства. Товарне господарство. Процес первинного накопичення капіталу.

Передумови змін в соціальній структурі суспільства. Станова мобільність. «Нове дворянство», буржуазія, пролетаріат. Становище жінок та дітей в ранній новий час.

Проблема абсолютизму в сучасній історіографії. Теоретичні підрунтя абсолютної монархії. Теорія «суверенітету» Жана Бодена. Формування абсолютної монархії в європейських країнах. Абсолютна монархія – не абсолютна влада монарха. Перешкоди на шляху формування абсолютизму. Вклад абсолютної монархії в розвиток капіталістичних відношень.

17. Криза католицької церкви. Реформація. Контрреформація в Західній Європі.

Кризові явища в інституті папства в XIV-XVст. Причини, характерні риси та наслідки Реформації. Відродження і гуманізм - як передумови Реформації. Основні тези протестантизму. Напрямки Реформації.

Політичні заходи католицької церкви з метою підвищення авторитету. Тридентський собор. Ігнатій Лойола та діяльність ордена єзуїтів. Створення Римської інквізиції. Індекс забороненої літератури.

18. Культура та наука Західній Європі наприкінці XV- пер. пол. XVII ст.

Наука в кін. XV - сер.XVII.Відродження і гуманізм у країнах Західної Європи. Внесок Реформації в розвиток культури.

19. Італія наприкінці XV- пер. пол. XVII ст.

Ранній капіталізм в Італії. Політичний устрій італійських держав та їх зовнішня політика у другій половині XVI- на початку XVII ст. Характерні ознаки регіонального абсолютизму. Причини економічного занепаду Італії в кін.XVI- поч. XVII ст. Особливості Відродження в Італії.

20. Іспанія наприкінці XV- XVII ст.

Вплив Реконкісти на соціально-економічний розвиток Іспанії. Початок економічного занепаду Іспанії в XVI-початку XVII ст. Повстання «комунерос» та його наслідки. Особливості іспанського абсолютизму. Зовнішня політика Іспанії в кінці XV-XVI ст. Особливості гуманізму та Відродження в Іспанії.

21. Германія наприкінці XV- XVII ст.

Особливості соціально-економічного розвитку Німеччини в кін. XV-XVI ст. Соціально структура німецького суспільства. Політичний устрій. Представники німецького Відродження. Реформація в Германії. Вчення Мартіна Лютера про виправдання вірою. Полеміка Лютера з прибічниками папського Риму в 1517-1519 рр. Полемічна література 1519-1521 рр. Програма Реформації. Вормський рейхстаг. Реформаційний рух 1521-1524 рр.

Результати Реформації. Три етапи селянської війни. Програми повсталих. Причини поразок. Томас Мюнцер та інші народні реформатори та їх роль в Реформації та Селянської війні. Реформація 1526-1555 рр. Результати Реформації.

22. Причини та особливості реформації в Швейцарії

Особливості соціально-економічного та політичного розвитку Швейцарії на початку XVI ст. Реформація Ульріха Цвінглі. Вчення Жана Кальвіна. Женева як осередок європейської Реформації. Значення Реформації в Швейцарії.

23. Нідерландська революція XVI-XVII ст.

Передумови революції в Нідерландах. Основні ідеї та діючі сили революційного руху. Чотири періоди нідерландської революції, їх характеристика.

24. Англія наприкінці XV – пер. пол. XVII ст.

Економіка та соціально-політичний устрій Англії на початку XVI ст. Початок Реформації в Англії. Роль Генріха VIII в впровадженні Реформації. Внутрішня та зовнішня політика Англії під час правління королеви Єлизавети.

25. Франція наприкінці XV – пер. пол. XVII ст.

Особливості соціально-економічного розвитку Франції на початку XVI ст. Початок Реформації у Франції. Громадянські війни. Внутрішня та зовнішня політика Генріха IV. Особливості французького абсолютизму. Політика кардинала Ришельє.

РОЗДІЛ 4. ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ В СЕРЕДНІ ВІКИ

1. Середньовічний Схід у всесвітній історії.

Схід як соціокультурне поняття. Історико-географічне районування середньовічного Сходу. Хронологічні рамки та періодизація історії Сходу в середні віки. Розвиток сходовознавства в Україні. А.Ю. Кримський. А.П. Ковалівський. Проблема феодалізму на Сході. Специфічні риси розвитку країн Азії та Африки в середні віки. Чому Схід відстав від Заходу?

2. Середньовічна китайська цивілізація

«Серединна імперія»: природа і люди. Періодизація середньовічної цивілізації Китаю. Основні релігійні течії середньовічного Китаю. Особливості китайського династійного циклу. Епоха смути (III-VI вв.).

Держава епохи Тан (618–906) – час «радісного Китаю». Середньовічне китайське місто. Аграрні відносини і народні рухи в епоху династії Тан.

Династія Сун (960–1279). Основні риси розвитку китайської культури.

Монгольська навала. Династія Юань (1280–1368). Соціально-економічний розвиток Китаю епохи Мін (1368–1644). Рух за реформи і селянська війна в Китаї в XVII в.

3. Середньовічна Японія

Геополітичний фактор в історії «Країни висхідного сонця». Японська модель середньовіччя. 3.

Ранньосередньовічна держава Ямато. Період Нара (710-794 рр.)

Розвиток японської держави й суспільства періоду Хейян (794-1185 рр.).

Виникнення воєнно-служивого стану самураїв. Епоха сьогунів (Камакура, Муроматі). Об'єднання країни (1573-1600). Становлення режиму Токугава. Самоізоляція країни та її наслідки.

4. Середньовічна Корея

Природно-кліматичні умови Корейського півострова. Становлення корейського етносу. Об'єднання Кореї. Епоха Силла. Держава Корьо (920–1329). Розквіт корейської держави і культури в епоху Чосон (XIV–XVII вв.).

5. Номади в історії середньовіччя

Природно-кліматичні й екологічні особливості існування кочових народів. Номади і хлібороби: проблема взаємовідносин. Кочовики середньовіччя у цивілізованому розвитку. Особливості державності кочових народів.

Розквіт і занепад Великого каганату тюркотів (552-651).

Хазарський каганат (651–966). Каганат «блакитних тюрків» (678-742).

Уйгурська держава (747-847).

6. Створення і розпад Монгольської імперії

Утворення Монгольської орди. Чингіс-хан (1162–1227). Причини успіхів монгольських завоювань. Монгольська імперія (1206 - 1388) та її розпад. Золота орда (1251-1502).

7. Особливості історичного розвитку Індії в середні віки

Природно-кліматичні умови. Становлення середньовічної індуїстської цивілізації. Варново-кастова організація індійського суспільства. Індуїзм у соціально-політичній історії Індії. Доісламський період історії Індії (VI–XII вв.).

Делійський султанат (1206–1526). Вторгнення Тимура. Імперія Великих Моголів (1532–1707). Бабур (1482-1530). Релігійні і політичні реформи Акбара (1542–1605).

8. Іранське суспільство й держава епохи Сасанідів

Природно-кліматичні умови. Становлення і розвиток раннесасанідської держави (III–IV вв.). Релігійні плинні в іранському суспільстві (зороастризм, маніхейство, маздакізм). Еран-шахр за часів правління Хосрова I Ануширвана. Держава Сасанідів у VI–VII вв. і її загибель.

9. Аравія у раннє середньовіччя. Виникнення ісламу й утворення держави в арабів.

Природні умови й геополітичне положення Аравійського півострова. Етно-релігійна ситуація в Аравії в середні I тисячоліття н.е. Аравія до ісламу.

Зародження ісламу. Мухаммад (570–632) та його проповідь. Хіджра. Боротьба за створення загальноарабської держави. Перші (праведні) халіфи та їх завоювання. Халіфат Омейядів (662-750).

Розвиток арабської держави й суспільства за часів Аббасидів. Соціально-економічний розвиток країн халіфату. Феномен арабо-мусульманської культури. Занепад та розпад халіфату Аббасидів у IX-XII ст.

10. Ісламські держави Північної Африки та Близького Сходу

в IX–XVI ст.

Особливості розвитку ісламських спільнот після розпаду халіфату. Халіфат Фатімідів (909-1171). Хрестові походи та мусульманські держави Близького Сходу. Салах ад-дин Аййюб (1171–1193) та його держава в Єгипті. Малюкський султанат (1250-1517).

Виникнення ново перської народності. Держава Саманідів (875-999). Сульджукський султанат. Держава Сельджуків Рума в Малій Азії. Держава хорезмшахів (1172-1220). Держава Газневідів. Хулагуїди (1263-1353).

Утворення держави Тимура в Мавераннахре. Тимур (1336–1404). Завоювання Тимура. Розпад імперії Тимура. Тимуриди (1404–1500). Шах Улугбек (1409-1449). Держава Сефевідів (1502–1736). Аббас I Мірза (1587-1629). Етногенез узбеків.

11. Османська імперія

Геополітичне положення та тюркизація Малої Азії в XII – XIII вв. Виникнення держави у турок-османів. Осман (1288-1326) і Орхан (1326-1362). Завоювання османів в Анатолії та на Балканах. Битва на Косовому полі (1389). Падіння Константинополя (1453). Мехмед II Фатіх (1451-1481). Створення Османської імперії (1304-1453). Виникнення Кримського ханства (1441-1783). Турки-османи в Північному Причорномор'ї. Створення світової держави турок-османів (1453 – 1571). Сулейман I Кануні (1520-1566). Облога Відня (1529). Битва при Лепанто (1571). Суспільно-політичний лад і соціальна структура Османської імперії.

Державний релігійно-політичний апартеїд в Османській імперії. Боротьба народів проти османського гніту. „Період зупинки” (кінець XVI – XVIII вв.): ослаблення й занепад турецької могутності.

12. Країни й держави Африки в середні віки

Географічні і природно-кліматичні умови «Чорної Африки». Держава Аксум. Ефіопське царство в XIII–XVII вв. Міста-держави східного узбережжя Африки.

Особливості розвитку Західної Африки. Західний Судан на початку середніх віків. Малі. Сонгай. Работоргівля. Співтовариства і царства Південної Африки в середні століття. Мономотапа. Причини відставання народів Африки від європейських країн.

III. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРИОГРАФІЯ

1. Історіографія як спеціальні галузь історичної науки: проблеми теорії н методології
Поняття історіографії, її предмет і об'єкт. Природа, функції та місце історіографії в структурі історичного знання. Структура і функції історіографії. Українська історіографія. Понятійний апарат історіографії (історіографічний процес, історіографічна ситуація, історіографічний факт, історіографічне джерело та ін.). Принципи і методи історіографічного дослідження. Періодизація історії історичної науки. Основні етапи розвитку історичної думки в Україні. Місце історіографії в системі підготовки історика. Міжпредметні зв'язки історіографії.
2. Загальна історіографія як історія історичної науки.

Українська історіографія.

Зародження історичних уявлень і знань. Антична історіографія.

Міф, епос, історіописання. Античні логографи. Історичні погляди Геродота, Фукидіда. Елліністична історіографія. Прагматичний напрям (Полібій). Риторичний (Діонісій Галлікарнаський). Біографічний (Плутарх). Особливості римської історіографії, її етапи. Елічний (Тит Лівій) та риторичний (Корнелій Тацит) напрями розвитку історичних знань.

Середньовічна історична думка в контексті релігійного світогляду.

Релігійно-філософські засади середньовічної історіографії. Євсевій Кесарійський. Аврелій Августин. Історичний провіденціалізм. Християнська концепція історії. Священна та світська історія. Спроби періодизації всесвітньої історії.

Зародження і розвиток української літописної традиції. Історичні знання в Київській Русі. Монастирське літописання. Нелітописні історичні твори на українських землях у ХУ-ХУІ ст.

Вплив Ренесансу на розвиток історичних знань в країнах Західної і Центральної Європи.

Доктрина антропоцентризму і концепція часу. “Розподіл праці” між авторами історії та антикваріями. Л.Бруні. Ф.Бьондо. Школа історично філології (Л.Валла), школа історичної юриспруденції (Ф.Бодуен, Ж.Боден) “Історія та політика” (Н.Макиавеллі, Ф.Гвіччардіні). Зародження гуманізму як поворотний момент у перетворенні історичних знань у науку.

Становлення історичної думки в добу Просвітництва.

Регіональні особливості Просвітництва. Внесок французьких просвітителів у формування гуманістичної історії. Історична наука в системі університетської освіти. Секуляризація науки та культури. “Філософська історія”. Концепція світової історії. Ідея циклізму Д.Віко. Вольтер. Монтеск’є. Шотландська школа істориків (У.Робертсон, І.Фергюссон). Ідея прогресу в історії. Ж.-А.Кондорсе. Філософія історії Гердера. Історичні праці В.М.Татищева, М.В.Ломоносова, М.Щербатова. Збирання та критика джерел. Г.Ф.Міллер, А.Л.Шльоцер, І.М.Болтін. М.М.Карамзін - на межі Просвітництва та Романтизму.

Розвиток історичних знань на українських землях ХУІІ ст.

Вплив романтизму на розвиток історичної думки.

Професіоналізація історичної думки. Романтичний історизм. Ідеї народності, національної самобутності, органічного розвитку. Історична школа права (Ф.Савіні). Нарративна школа Л.Ранке. Історичний світогляд Гегеля.

Витоки романтизму у поглядах Г.Сковороди, працях Ф.Прокоповича, В.Рубана.

Козацькі літописи кін. ХУІІ - ХУІІІ ст. - різновид барокової історичної повісті (Г.Грабянка, С.Величко, Я.Лизогуб, П.Симоновський). Києво-Могилянська академія як центр розвитку історичних знань.

“Записки о Малоросії” Я.Марковича - пам’ятка просвітницької історіографії. Топографічні описи, мемуарна література, щоденник, діаріуші. Історія Малоросії Д.Бантиш-Каменського, твори О.Мартоса, М.Маркевича та ін.

Розвиток історичної науки в ХІХ ст.

Лібералізм та його вплив на розвиток історичних досліджень. Французькі романтики доби Реставрації (О.Террі, Ф.Міньє, Ф.Гізо). Особливості ліберальної історіографії в Англії.

Утопічний соціалізм як різновидність лібералізму та його концепція історичного процесу. Сен-Сімон про змінюваність історичних епох і прогрес історії. Універсально-історична концепція Гегеля.

Народницький напрям в українській історіографії. М.Максимович. М.Костомаров. П.Куліш. «Історія Русів» видатна пам’ятка української історіографії. Романтики Харкова (Срезневський, А.Метлинський), Львова (М.Шашкевич, Я.Головацький, Г.Вагилевич). Романтичний світогляд кириломефодіївців. Історичні погляди Т.Г.Шевченка.

Київська археографічна комісія. В.Антонович та школа документалістики. Діяльність редакційного гуртка довкола “Киевской старины” у 80-х рр. ХІХ ст. О.Лазаревський.

Зародження позитивізму як переломний рубіж в історичній науці. О.Конт, Г.Спенсер. Риси позитивістської історіографії. Проблеми джерел і методів у позитивізмі. Регіональні особливості позитивістської історіографії.

Г.Т.Бокль. Історичні погляди В.Й.Ключевського.

Поширення позитивізму в українській історіографії. Праці М.Драгоманова, В.Лучицького та ін.

Історична наука на рубежі ХІХ-ХХ ст.

Методологічні дискусії 90-х рр. ХІХ ст. в Німеччині. К.Лампрехт. Метод культурно-історичного синтезу.

Виникнення нових теорій. В.Дільтей. Внесок Баденської школи в розробку проблем методології історичного дослідження

(В.Віндельбанд, Г.Ріккерт). Марксизм в історичній науці. Абсолютизація діалектичного методу і формаційного класового підходу до історії людства.

Інституціоналізація української національної історіографії (90-ті рр. XIX - поч. XX ст.). Створення наукових установ, товариств, університетських кафедр, історичних часописів. Підготовка національних кадрів істориків. Археографічна діяльність.

Розробка наукової концепції історії України. Творчість М.Грушевського. Київська, Харківська та Львівська школи істориків. Синтез української історії за самобутньою історичною схемою.

Провідні тенденції і суперечності в розвитку історичної науки в XX ст.

Нові течії у філософії та плюралізм у методології історії. Історичні школи та центри історичної науки в країнах Західної Європи, США, Азії.

Теорія “великих культур” О.Шпенглера. Концепція цивілізацій А.Тойнбі. “Нова історична наука”, напрями та регіональні різновиди. Антропологічно орієнтована історія, принцип міждисциплінарності, історія ментальностей.

Розкол світу та ідеологічне протистояння істориків. Ренесанс української історичної науки в 20-і рр. XX ст. Історичні установи у структурах ВУАН. Київська школа М.Грушевського. Утворення марксистських установ. Більшовизація історичної науки в СРСР та її наслідки для української історіографії. Розгром української академічної науки на поч. 1930-х рр. Українські історики та наукові центри в діаспорі.

Французька школа “Анналів” (М.Блок, Л.Февр, Ф.Бродель, Ж.Дюбі, Ж. Ле Гофф, Е.Ле Руа Ладюрі). Демографічна історія. Локальна історія.

Новітні тенденції розвитку історичного пізнання. “Постмодерністський виклик” історії (Ж.Дерріда, Р.Барт, М.Фуко). Історія повсякденності. Мікроісторія (К.Гінзбург, К.Поні, Дж.Леві).

Історична думка в Україні в часи “відлиги”. Стан і завдання. Державницька схема української історії у працях Д.Дорошенка Б.Крупницького, О.Оглоблина, І.Лисяка-Рудницького та ін.

Шанс до цілісності світової історичної науки після падіння тоталітарних режимів в СРСР, країнах Центральної і Східної Європи. Новий етап міжнародного співробітництва істориків.

Українська історична наука 1990-х рр. – початку XXI ст. та тенденції її розвитку.

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Теоретико-методологічні і методичні проблеми джерелознавства.

Предмет та завдання джерелознавства. Структура історичного джерелознавства, його місце в системі спеціальних галузей історичної науки. Понятійно-категоріальний апарат джерелознавства.

Визначення поняття “історичне джерело” в зарубіжній і вітчизняній історіографії. Співвідношення понять “історичне джерело” та “історичний факт”. Типологія історичних фактів. Поняття джерельної інформації та її структури. Джерело первинної та вторинної інформації. Походження джерел та їх соціальні функції. Поняття класифікації джерел. Класифікаційні ознаки. Узагальнюючі та прикладні класифікації історичних джерел. Поняття “тип”, “клас”, “рід”, “вид” і «різновид» історичних джерел. Співвідношення понять “класифікація” “систематизація” історичних джерел. Поняття “масові джерела”.

Співвідношення термінів “джерельна база” і “джерелознавча база”.

Джерельна база, її рівні та структура. Первісна (початкова), реальна, потенційна джерельна база.

Наукова критика історичних джерел та її структура.

Автентичність, оригінальність, достовірність, репрезентативність історичних джерел.

Проблема адекватності джерел і джерельної інформації реальній історичній дійсності. Джерело в свіглі теорії інформації.

Джерело як об’єктивно-суб’єктивний феномен. Джерело як пам’ятка культури.

Основні стадії вивчення джерел. Джерелознавчі методи,

Джерельна та джерелознавча евристика. Герменевтика. Інтерпретація. Співвідношення понять: “оригінальність”, “автентичність”, “вірогідність джерела” та методи їх виявлення.

Типи джерелознавчих досліджень.

Історіографія джерелознавства.

Зародження та вдосконалення аналізу критики джерел в античній історіографії.

Стан джерелознавчих знань у середньовіччі. Хроніки. Літописи.

Наукова критика джерел у добу Ренесансу та Просвітництва в Західній Європі в XVIII-XIX ст.

Перші спроби класифікації джерел в українській історіографії. Д.Бантиш-Каменський. Джерелознавчі аспекти у працях М.Максимовича, М.Костомарова, П.Куліша, М.Іванишева.

Значення джерелознавчих досліджень В.Антоновича, його лекційного курсу з джерелознавства історії України.

Роль українських вчених у розвитку джерелознавства у другій половині XIX – на поч. XX ст. В.Ключевський, О.Лаппо-Данилевський, В.Іконников, М.Драгоманов, М.Грушевський, І.Франко як джерелознавці та археографи.

Джерелознавчі дослідження І.Крип'якевича, Д.Багалія та ін.

Джерелознавчі центри в СРСР (1930-х - поч. 1990-х рр.). Джерелознавчі праці М.Тихомирова, Л.Черепніна,

І.Ковальченка, О.Медушевської, О.Пронштейна, Ф.Шевченка, В.Стрельського, В.Замлинського

М.Варшавчика, Д.Ісасвича, А.Санцевича, М.Ковальського.

Основні джерелознавчі видання.

Розвиток джерелознавчих досліджень в умовах суверенної України.

Архівознавство та археографія.

Архівознавство як система знань про історію, теорію і практику архівної справи. Структура архівознавства, його історіографія. Періодизація розвитку архівної справи в Україні. Поняття архівної системи Національного архівного фонду.

Система архівних установ України. Центральні державні архіви України, їх інформаційні можливості. Державні архіви АР Крим, областей, архівні відділи райдержадміністрацій. Органи управління архівною галуззю України.

Український державний науково-дослідний інститут архівної справи і документознавства, його наукові видання.

Зарубіжна архівна Україніка.

Археографія як наука, її становлення як спеціальної історичної дисципліни. Предмет археографії. Основні принципи і методи археографії.

Різновидності археографії: польова, камеральна та едиційна.

Археографічні центри видань джерел з історії України. “Древняя российская вивлиофика” М.Новікова. Гурток Румянцева. “Собрание государственных грамот и договоров”. Петербурзька археографічна комісія та її едиційна діяльність. Видання комісією джерел з історії України. М.Костомаров.

Тимчасова комісія для розгляду давніх актів (Київська археографічна комісія), її археографічно-пошукова та едиційна діяльність. “Архів Юго- Западной России” та інші видання комісії. Д.Іванишев, М.Максимович, В.Антонович, І.Каманін, О.Левицький.

Археографічна діяльність Одеського товариства історії та старожитностей, Київського історичного товариства Нестора-літописця, Харківського та Одеського історико-філологічних товариств. Губернські вчені архівні комісії та їх внесок у розвиток археографії.

Археографічна діяльність установ та вчених Західної України. А.Петрушевич, І.Франко, Д.Зубрицький.

Археографічна діяльність Наукового товариства ім. Т.Шевченка. М.Грушевський та його роль в розгортанні археографічно-пошукової та едиційної діяльності.

Археографічна діяльність в Україні в 1920-30-ті рр. Діяльність археографічної комісії ВУАН. В.Іконников, М.Грушевський. Едиційна діяльність архівних установ, іспартів, іспрофів, істмолів.

Зарубіжні українознавчі центри та їх роль у розвитку археографії.

Археографічна діяльність в умовах суверенної України. Інститут української археографії та джерелознавства ім.

М.Грушевського НАН України та його роль в розвитку джерелознавства та археографії, його основні документальні видання. Концепція археографічної роботи в сучасних умовах. Створення державного реєстру “Археографічна україніка” та правил видання історичних документів.

СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Система спеціальних історичних дисциплін, їх класифікація, структура, цільовий поділ.

Спеціальні історичні дисципліни, які вивчають спеціальні типи і види джерел (дипломатика, сфрагістика, геральдика, нумізматики, фалеристика та інші).

Спеціальні історичні дисципліни, які розробляють спеціальні методи вивчення історичних джерел (палеографія, текстологія, хронологія метрологія, історична бібліографія, архівна евристика та інші). Особливості використання методів і прийомів різних спеціальних історичних дисциплін у роботі з історичними джерелами.

Процеси інтеграції та диференціації спеціальних історичних дисциплін. Народження нових дисциплін: кодикології, як науки, що комплексно вивчає рукописи; історичної інформатики, яка вивчає методи нагромадження, передачі, обробки і використання історичної інформації за допомогою ЕОМ та інших сучасних засобів тощо.

Досягнення історичних шкіл України в розвитку спеціальних історичних дисциплін (В. Антонович, М.Ф.Володимирський-Буданов, В.Іконников В.Модзалевський та інші). Наукові центри розробки проблем спеціальних історичних дисциплін (Інститут історії України та Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського, Київський, Львівський, Харківський та Дніпропетровський університети тощо).

У НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

Проблеми періодизації нової та новітньої історії країн Європи та Америки. Розвиток так званого первісного нагромадження і становлення капіталізму в країнах Європи та Північної Америки (XVII – XVIII ст.). Міжнародні відносини наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Промисловий переворот і його особливості в країнах Європи та США. Перші кроки робітничого руху в країнах Європи та Північної Америки (перша половина XIX ст.). Міжнародне Товариство Робітників (I Інтернаціонал). Заснування II Інтернаціоналу і його діяльність. Розвиток міжнародних відносин наприкінці XIX – на початку XX ст. Перша світова війна. Версальсько-Вашингтонська система. Заснування та діяльність Комуністичного Інтернаціоналу. Робітничий соціалістичний Інтернаціонал (1923-1940 рр.). Міжнародні відносини під час світової економічної кризи та напередодні другої світової війни. Друга світова війна. Створення і діяльність антигітлерівської коаліції. Причини та головні етапи “холодної війни”. Утворення та діяльність Організації Об’єднаних Націй. Розпад колоніальної системи імперіалізму після другої світової війни. Соціалістичний Інтернаціонал в 50-90-х рр. XX ст. Головні тенденції міжнародних відносин 90-х рр. XIX ст. – початку XXI ст. Світова фінансова та економічна криза на початку XXI ст.

РОЗДІЛ I. НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Історіографія Англійської буржуазної революції середини XVII ст. Англія наприкінці ХУП-ХУІІІ ст. Вікторіанська епоха. Внутрішня та зовнішня політика Великої Британії в 20-30-х рр. XX ст. Соціально- економічний та політичний розвиток Великої Британії після другої світової війни. Внутрішня та зовнішня політика лейбористських та консервативних кабінетів у повоєнні роки. Проблема деволуції у другій половині XX ст. Велика Британія на початку XXI ст.

ІРЛАНДІЯ

Поневолення Англією Ірландії та національно-визвольна боротьба ірландського народу в ХУІ - на початку XX ст. Ірландська революція 1919- 1923 рр. Ольстерська проблема в XX - на початку XXI ст.

ФРАНЦІЯ

Французьке Просвітительство, його характерні риси. Історіографія Великої Французької революції. Революція 1848-1849 рр. у Франції. Революція 4 вересня 1870 р. у Франції. Паризька Комуна 1871 р. III Республіка у Франції. IV

Республіка у Франції. У Республіка у Франції. Зовнішня політика Франції у роки “холодної війни”. Франція в системі міжнародних відносин на початку ХХІ ст.

НІМЕЧЧИНА

Революція 1848-1849 рр. у Німеччині. Об'єднання Німеччини. Листопадова революція 1918-1919 рр. Веймарська республіка. Німеччина в роки нацистської диктатури. Внутрішня та зовнішня політика ФРН у 1949- 1990 рр. Німецьке питання в міжнародних відносинах після другої світової війни.

ІТАЛІЯ

Революція 1848-1849 рр. в Італії. Об'єднання Італії. Італія під владою фашизму. Соціально-економічний та політичний розвиток Італії в 1945-1991 рр. Криза Першої Республіки в Італії: причини та наслідки. Політичний розвиток Італії наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Італія в сучасній системі міжнародних відносин.

ІСПАНІЯ

Буржуазні революції в ХІХ ст. в Іспанії. Революція 1931-1939 рр. в Іспанії. Іспанія в роки диктатури Франко. Поновлення демократії в Іспанії. Соціально-економічний розвиток та політична боротьба Іспанії у 80-90-х рр. ХХ ст. Іспанія на початку ХХІ ст

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

Вітчизняна історіографія США. Війна за незалежність у Північній Америці і утворення США. Громадянська війна та Реконструкція в США. Внутрішня та зовнішня політика США в 20-30-х рр. ХХ ст. США в період “нового курсу” Ф.Д. Рузвельта. Зовнішня політика США після другої світової війни. Радянсько-американські відносини в 1945-1991 рр. Внутрішня політика демократичних адміністрацій після другої світової війни. Внутрішня політика республіканських адміністрацій у повоєнні роки. США в системі міжнародних відносин на початку ХХІ ст.

КАНАДА

Соціально-економічний та політичний розвиток Канади у повоєнні роки. Квебекська проблема.

КРАЇНИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Війна за незалежність 1810-1876 рр. Мексиканська революція 1910- 1917 рр. Особливості соціально-економічного та політичного розвитку латиноамериканських країн у роки “холодної війни”. Режим Ф. Кастро на Кубі. Латинська Америка на сучасному етапі.

РОЗДІЛ ІІ. НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Зарубіжні слов'янські народи в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Слов'янські народи Балканського півострова у складі Османської імперії. Національно - визвольна боротьба. Створення незалежних держав: Сербії, Чорногорії, Болгарії. Балканські війни 1912-1913 рр.

Слов'янські народи у складі Австрійської імперії. Національно - визвольна боротьба. Австрославізм. Економічне становище.

Польські землі у складі Росії, Австрії, Пруссії. Антиросійські повстання 1830-1831рр., 1863-1864рр.. Становище польських земель у складі Пруссії та Німецької імперії. Особливості становища Галичини та Ладомерії у складі Австро-Угорщини.

В роки першої світової війни.

Розпад Російської, Німецької, Австро - Угорської, Османської імперій. 14 пунктів президента Вільсона щодо післявоєнного устрою Європи.

В міжвоєнний період (1918-1941рр.)

Виникнення незалежних держав: Польщі, Чехословаччини, Королівства сербів, хорватів та словенців.

Радянсько-Польська війна 1920-1921рр. Встановлення кордонів Польщі на сході. Санаційний режим в Польщі. Її зовнішня політика. Пакт Ріббентропа – Молотова. Напад Німеччини на Польщу, ліквідація незалежності, розподіл її території між Німеччиною та СРСР.

Закріплення ідеї «чехословакізму» в Конституції ЧСР 1921р. Економічний розвиток Чехословаччини в 20-тих роках. ЧСР в міжнародній європейській політиці. Мала Антанта. Мюнхенський договір 1938р. Ліквідація незалежності Чехословаччини.

Вирішення національного питання в Відовданській Конституції 1921р. КСХС. Політичне та економічне становище королівства в 20-х роках. Державний переворот 1929р. Проголошення Югославського королівства. Створення Хорватської бановини в 1939р. Напад Німеччини та Італії на Югославію, знищення її незалежності.

Наслідки першої світової війни для Болгарії. Правління уряду О.Стамболійського. Державний переворот 1923р. Білий і червоний терор у Болгарії. Встановлення монархічної диктатури царя Бориса. Причини втягнення Болгарії у другу світову війну на боці фашистського блоку держав.

Зарубіжні слов'янські держави і народи під час другої світової війни.

Встановлення окупантами "нового порядку" в поневолених країнах. Участь Болгарії та Словацької держави у другій світовій війні. Рух Опору в окупованій Польщі, Протектораті Чехії та Моравії, Югославії. Антифашистські повстання 1944 р.в Словаччині та в Варшаві.

Радянсько-польські та радянсько-чехословацькі відносини. Формування військових частин на території СРСР. Розрив дипломатичних відносин СРСР з польським еміграційним урядом в Лондоні. Підписання радянсько-чехословацького договору про дружбу та післявоєнне співробітництво 12 грудня 1943 р.

Тегеранська та Ялтинська конференції про долю зарубіжних слов'янських держав після їх звільнення. Формування народних, національних фронтів.

В період "національної демократії" та встановлення тоталітарних режимів.

"Народна демократія" стратегія чи тактика у відновленні незалежності держав після їх звільнення радянською армією? Створення урядів національної єдності та проведення демократичних виборів - сподівання і реальність.

Створення Інформбюро комуністичних та робітничих партій у вересні 1947р. - курс на встановлення диктатури комуністів в країнах "народної демократії". Запровадження "радянської моделі соціалізму" в Польщі, ЧСР, Болгарії, Югославії. Конфлікт Тіто - Сталіна. "Югославська модель соціалізму". Анти тоталітарні виступи в Польщі 1956, 1968, 1970, 1981 рр. "Празька весна" 1968р. в Чехословаччині.

Демократичні революції кінця 80х початку 90х років в ПНР, ЧССР, НРБ мирним шляхом ("оксамитові")

Розпад СФРЮ, Громадянська війна в Хорватії, в Боснії та Герцеговині. Косовський конфлікт в Сербії.

Перехід до парламентської демократії та ринкової економіки.

Розпад військового блоку Варшавського договору та Ради економічного співробітництва. Перехід до політичного плюралізму. Реституція, приватизація, залучення іноземних інвестицій. Створення нових держав: Чехії, Словаччині, Сербії, Чорногорії, Словенії, Хорватії, Конфедерації Боснії та Герцеговині, Македонії. Інтеграція сучасних зарубіжних слов'янських країн до ЕС та НАТО.

РОЗДІЛ III. НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

Проблема періодизації нової історії Азії і Африки. Формацийний і цивілізаційний підходи у сучасній орієнталістиці. Дискусія про «азіатський спосіб виробництва». Регіональні цивілізації Сходу, їх типологія і характеристика. Базові елементи локальних цивілізацій. Держава на Сході. «Відставання» Сходу чи інший, відмінний від Заходу, варіант історичного розвитку? Проблема капіталізму на Сході.

Колоніалізм як всесвітньо-історичне явище. Типологія колоніальної експансії, роль Ост-Індських компаній. Форми і методи колоніальної експансії, її етапи. Колоніальна торгівля Європи зі Сходом. Системи колоніального управління. Колоніалізм і традиційні структури східного суспільства. Роботоргівля та її вплив на долю народів африканського континенту.

КИТАЙ, ЯПОНІЯ, КОРЕЯ

Особливості історичного розвитку Китаю, Японії та Кореї на початок Нового часу. Перші контакти з зовнішнім світом. Політика самоізоляції та її наслідки. Насильницьке «відкриття» країн далекосхідного регіону. Спроби модернізації: «революція/реставрація Мейдзі» в Японії, політика «самопосилення» і реформаторський рух у Китаї. Сінхайська революція 1911-1913 рр. Країни Східної Азії у міжнародних відносинах наприкінці XIX – на початку XX ст.

ІНДІЯ

Індія під британським колоніальним управлінням. Антианглійське повстання 1857–1859 рр. Формування національної спільності у різних народів Індії. Виникнення буржуазно-національного руху і утворення партії Індійський національний конгрес (ІНК). Зародження мусульманського об'єднаного руху. Закон про розподіл Бенгалії і масові антиколоніальні виступи 1905–1908 рр. Англійська політика в Індії у 1909–1913 рр.

ІРАН ТА ТУРЕЧЧИНА

Етапи політичного розвитку Ірану і Туреччини наприкінці XVI – на початку XX ст. Спроби реформ. Танзимат. Бабідський рух в Ірані. Перетворення Ірану та Туреччини у напівколонії європейських держав. Революція 1905-1911 рр. в Ірані. Молодотурецька революція 1908 р. та її наслідки.

АРАБСЬКІ КРАЇНИ

Арабські країни у складі Османської імперії. Етапи і наслідки колоніального розподілу Африки.

Перша світова війна і Схід. Версальська система і країни Сходу. Мандатна система. Комінтерн і Схід. Спроби «експорту» революції російськими більшовиками.

Великі колоніальні імперії у міжвоєнний період. Колоніальні реформи. Особливості японського колоніалізму.

Національно-визвольні рухи міжвоєнного періоду, їх ідеологія і практика. Криза колоніальної системи, її етапи.

Особливості політичного розвитку провідних країн Азії у міжвоєнний період (Японія, Китай, Індія, Іран, Туреччина). Реформи національно-патріотичних режимів, досвід Туреччини та Ірану. Проблеми Африки у 20–30-х роках XX ст.

Друга світова війна і Схід. Наслідки деколонізації країн Азії та Африки. Феномен «третього світу» та його доля. «Холодна війна» і афро-азіатський світ. Локальні конфлікти і війни. Виникнення близькосхідної проблеми та спроби її вирішення.

Пошуки країнами, що звільнились, шляхів подальшого розвитку. «Соціалістична орієнтація» на Сході та її доля. Основні тенденції, фактори і протиріччя економічного зростання країн, що розвиваються. Формування та еволюція національних моделей розвитку (Китай, Японія, Індія, країни Південно-Східної Азії), їх специфіка. Іранська революція 1978-1979 рр. і виникнення ісламської моделі розвитку.

Схід в умовах глобалізації. Піднесення релігійного фундаменталізму. Регіональна інтеграція на Сході, її відмінності від європейської моделі. Загострення демографічної ситуації і проблема перенаселеності. Проблема міжнародного тероризму. Міграція населення з афро-азіатських країн на Захід. Прискорена урбанізація та її наслідки. Продовольча проблема. Прикордонна проблема на Сході.

VI АРХЕОЛОГІЯ

Тема 1. Методи і завдання археології

Типи археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар. Етапи археологічного пошуку. Поняття про археологічну культуру. Методи археології. Допоміжні історичні і суміжні дисципліни. Основні етапи розвитку археологічної науки. Археологічна періодизація. Кам'яна доба на території України

Тема 1. Палеоліт

Історіографія та джерельна база теми. Проблема виокремлення археологічних культур.

Загальна характеристика доби палеоліту. Питання про шляхи та час заселення території України. Найдавніші археологічні пам'ятки на території України. Ранній палеоліт. Основні знаряддя праці та технології їх виготовлення. Найдавніші гомініди. Середній палеоліт (мустьєрська доба). Неандертальці. Перші поховальні пам'ятки на території України. Пізній палеоліт та його фази. Красносільська культура, Свідерська культура, Східний Гравет, Шан-кобинська культура, Осокорівська та ін. Поява людини сучасного фізичного типу та початок родового ладу. Нові технології в обробці каменю, поява знарядь праці з кістки, рогу та дерева.

Тема 2. Мезоліт

Історіографія та джерельна база теми. Загальна характеристика доби мезоліту. Зміна природно-кліматичних умов та їхній вплив на розвиток населення сучасної території України. Матеріальна культура. Макроліти та мікроліти. Господарство. Поява луку та стріли. Приручення перших тварин. Поява рибальства. Соціальний устрій. Племінна організація. Культурно-територіальне членування пам'яток України. Основні археологічні культури.

Тема 3. Неоліт

Історіографія та джерельна база теми. Загальна характеристика доби неоліту. Перехід від привласнюючого до відтворюючого господарства. Зародження землеробства та скотарства. Перший великий суспільний поділ праці. Поява кераміки, прядіння та ткацтва. Нові знаряддя праці та технології обробки каменю (свердлення, шліфування, розпилювання). Поява довготривалих поселень та

домобудівництва. Зони неолітичних культур в Євразії. Неолітичні культури України: було-дністровська, дніпро-донецька, культура ямково-ребінцевої кераміки, культура лійнино-стрічкової кераміки, неолітичні культури українського Закарпаття.

Розділ III. Доба палеометалу

Тема 1. Енеоліт

Історіографія та джерельна база теми. Загальна характеристика епохи енеоліту. Зародження металургії. Початок обробки перших металів. Зміни в землеробстві. Поява колеса. Використання коня для верхової їзди. Поява курганних поховань. Удосконалення керамічного виробництва. Питання про прабатьківщину індоаріїв. Землеробські культури Правобережжя та Подністров'я: трипільська, культура Гумельниця. Скотарсько-землеробські племена Волині, Поділля, Закарпаття: лендельська, полгарська та баденська культури, культура лійчастого посуду, культура кулястих амфор. Скотарські культури степової зони та Криму: середньостогівська, ямна, кемі-обинська.

Тема 2. Бронзовий вік

Історіографія та джерельна база теми. Загальна характеристика епохи бронзи. Поява першого штучного металу. Металургія бронзи. Металургійні провінції. Поява копалень та металургійних майстерень. Скарби доби бронзи як археологічне джерело та їх роль у вивченні давньої історії України. Зростання ролі торгівлі. Культури лісостепового Правобережжя України, Полісся, Волині і Прикарпаття: городоцько-здобицька, стжижовська, підкарпатська, середньодніпровська, пшинецько-комарівська, білогрудівська, культура Ноа. Культури Північного Причорномор'я, Приазов'я та Лівобережжя: катакомбна КІС, культура багатопружкової кераміки, зрубна, мар'янівська, бондарихинська. Культури Закарпаття: станівська, культура Отомань.

Розділ IV. Ранній залізний вік та античність на території України

Тема 1. Ранній залізний вік

Історіографія та джерельна база теми. Загальна характеристика періоду. Поява металургії заліза та її вплив на розвиток населення України. Передскіфський період. Гальштатська культура. Проблема виділення археологічних пам'яток кіммерійців. Чорноліська культура. Жаботинська культура. Скіфія. Відповідність даних писемних джерел про скіфів археологічним пам'яткам. Етнокультурне районування території Скіфії. Пам'ятки скіфської доби Лісостепової України. Скіфські царські кургани. Скіфське мистецтво. Сарматський час. Пізньоскіфські пам'ятки Нижнього Дніпра. Пам'ятки пізньоскіфської культури у Криму.

Тема 2. Античні держави Північного Причорномор'я.

Історіографія та джерельна база теми. Грецька колонізація Північного Причорномор'я: причини та особливості. Загальні риси матеріальної культури. Соціально-економічний та політичний уклад. Міста, сільські поселення, некрополі. Березань та Ольвія. Тіра і Ніконій. Херсонес і Керкінітїда. Боспорська держава. Етнічний склад населення.

Розділ V. Епоха Великого переселення народів та середньовіччя

Тема 1. Пам'ятки періоду Великого переселення народів на території України

Історіографія та джерельна база теми. Писемні джерела про слов'ян та інші народи доби Великого переселення народів на території сучасної України. Характерні риси матеріальної культури слов'ян. Зарубинецька культура. Понешпи-лукашівська культура. Пшеворська культура. Латенська культура. Липицька культура. Культура карпатських курганів. Черняхівська культура та питання про

існування готів на території України. Київська культура. Гуни. Склавіни та анти писемних джерел та співвідношення їх з певними археологічними культурами. Празько-корчакська культура. Пеньківська культура. Колочинська культура.

Тема 2. Археологічні пам'ятки VII-XIV ст. на території України

Історіографія та джерельна база теми. Східнослов'янські племена та їхні сусіди періоду утворення Давньоруської держави. Культура типу Луки-Райковецької. Волинцівська культура. Роменська культура. Салтівська (салтівсько-маяцька) культура. Питання взаємовпливів між слов'янами та сусідніми народами. Проблема виникнення Києва. Загальний характер давньоруської матеріальної і духовної культури. Городища, селища і могильники епохи Київської Русі. Давньоруські міста. Середньовічна археологія Півдня України. Пам'ятки кочових племен степового Подніпров'я IX-XIII ст. Середньовічний Білгород-Дністровський. Середньовічний Крим.

Рекомендовані джерела та література

- Агатангел Кримський. Нариси життя і творчості / Інститут сходознавства НАН України. — Київ: Стило, 2006. — 564 с.
- Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації. (Від початків до кінця XVIII ст.). — Львів, 2002.
- Аристотель. Політика / Передм. і перекл. М. Кислюка. — К., 2000.
- Археологія України. Курс лекцій / За ред. Л.Л. Залізняка. — К., 2005.
- Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. — Пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева та О. Юдіна. За наук. Ред. О. Юдіна. — К.: Ніка-Центр, 2012.
- Балух В.О., Макар Ю.І. Історія Стародавньої Греції. — Чернівці, 2001.
- Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія XX ст.: Навчальний посібник. Запоріжжя : Прем'єр, 2007. 496 с.
- Блок М. Апологія історії або ремесло історика. Київ, 2018.
- Брехуненко В. Козаки на степовому кордоні Європи: Типологія козацьких спільнот XVI — першої половини XVII ст./ В. Брехуненко. — К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. — 495 с.
- Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. Київ, 1997.
- Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. Структури повсякденності: можливе і неможливе. — Т.1. Київ, 1995.
- Величенко С. Імперіалізм і націоналізм по-червоному: українська марксистська критика російського комуністичного панування в Україні (1918-1925). Львів, 2017.
- Величко С. Літопис. — К., 1991. — Т. 1-2.
- Верменич Я. В. Локальна історія як науковий напрям: традиції й інновації. Київ, 2012.
- Вжозек В. Історія - Культура - Метафора. Постановня неklasичної історіографії. Про історичне мислення. К. : Ніка Центр, 2012.
- Винниченко В. Відродження нації. Київ, 1990.
- Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні (1917–1938 рр.). Київ, 2013.
- Вронська Т., Стяжкіна О. Мінусники: покарані простором. Київ, 2021.
- Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки (1918 – 1945). К: Слово, 2003. 472 с.
- Галенко О. Три України, два Крима і одна історія / О. Галенко // Критика. — 2001. — Число 5.
- Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917-1927). Київ, 2000.
- Гомерова „Іліада”. — К.: Веселка, 1981.
- Гомерова „Одіссея”. — К.: Веселка, 1981
- Грицак Я. Й. Подолати минуле. Глобальна історія України. Київ: Портал, 2022.
- Даймен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції. — К., 2006.

- Дашкевич Я. Україна і Схід / Упоряд. Г. Сварник, А Фелонюк; НАН України. — Львів, Львівській національний університет імені Івана Франка, 2016. — 960 с.
- Джеджора О. Історія європейської цивілізації. Ч.1. До кінця XVIII століття. — Львів, 1999.
- Джерелознавство історії України: Довідник / Ін-т археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Боровський Я. Б., Варшавчик М. Я., Войцехівська І. Н. та ін — К., 1998.
- Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. Київ, 2006.
- Дюбі Ж. Доба соборів: Мистецтво та суспільство 980–1420 років. Київ, 2003.
- Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададуrow В. Французька історіографія ХХ ст. Львів, 2001.
- Дюррозель Ж. Б. Історія дипломатії з 1919 до наших днів. К., 1995.
- Дятлов В.О. Реформи і Реформація в Німеччині (XV-XVI століття). — Чернігів, 2010.
- Етнічна історія давньої України. — К., 2000.
- Журба О. І. Становлення української археології: люди, ідеї, інституції. Дніпропетровськ, 2013.
- Захара І. Лекції з історії філософії. — Львів, 1997.
- Зашкільняк Л.О. Методологія історії від давнини до сучасності. — Львів, 1999.
- Зашкільняк Л.О. Сучасна світова історіографія. — Л., 2007.
- Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1918 – 1945): Навчальний посібник для ВНЗ. Вінниця: Фоліант, 2004. 464с.
- Іналджик Г. Османська імперія. Класична доба 1300—1600 / Г. Іналджик; пер. з англ. О. Галенко — К.: Критика, 1998. — 287 с.
- Історичне джерелознавство / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. — К., 2002.
- Історія України. Документи і матеріали : Посібник, - К.: Академія, 2001.-448 с.
- Історія європейської цивілізації. Греція / за ред. Умберто Еко. Харків, 2016.
- Історія європейської цивілізації. Рим / за ред. Умберто Еко. Харків, 2015.
- Історія Стародавньої Греції та Риму в термінах, іменах та назвах: навч. посіб. / Олег Озимчук. — Рівне, 2012.
- Історія української культури / За ред. Ісаєвича Я.Д., Ясиновського Ю.П. — К.: Наук. думка, 2001. — 911 с.
- Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу: Історико-економічне дослідження. Харків, 1997.
- Каріков С.А. Лютеранська конфесіоналізація в Саксонії в 1525-1580 рр. — Х., 2018.
- Касьянов Г. Розрита могила: Голод 1932—1933 років у політиці, пам'яті та історії (1980-ті—2000-ні). Харків, 2018.
- Київська Русь: пам'ятки права (X–XIII): тексти, переклади, коментарі: навч. посіб. / уклад. Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв. Харків: Право, 2020. 224 с.
- Кіндер Г., Хільгеман В. Всесвітня історія: dtv-Atlas / Г. Кіндер, В., Хільгеман; наук. ред., пер. з нім. А. Г. Слюсаренко, О. Ф. Іванов. — К.: Знання-Прес, 2001. — 631 с.
- Кісь О. Українки в ГУЛАГу: вижити значить перемогти. Львів, 2017.
- Коваленко О. самурайські хроніки: Ода Нобунага / О. Коваленко — К.: Дух і Літера, 2013. — 960 с.
- Колесник І. І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ, 2013.
- Колесник І.І. Українська історіографія XVIII – початок ХХ ст. Навч. посібник. — К., 2000.
- Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор. Київ, 1993.
- Котляров П.М. Гуманіст і реформатор: освітні, релігійні та соціально-політичні практики Філіпа Меланхтона. — К., Вінниця, 2017.
- Кравченко В. В. Нариси української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII - середина XIX с.) — Х., 1996.
- Кралюк П. М. Півтори тисячі років разом. Спільна історія українців і тюркських народів / Петро Кралюк. — Харків: Фоліо, 2018. — 282 с.
- Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу. Київ, 2000.
- Кримський А. Історія Туреччини / А. Кримський — К.: Наукова думка, 1974. — 640 с.

- Кримський А. Ю. Вибрані сходознавчі праці в п'яти томах. / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського — К.: СтилоС. — Т. I: Арабістика — 2007.— 432 с.; Т. II: Тюркологія — 2007. — 528 с.; Т. III: Тюркологія — 2010. — 416 с.; Т. IV: Іраністика — 2008. — 388 с.; Т. V: Тюркологія — 2010. — 428 с.
- Кримський А. Ю. Бібліографічний покажчик / Упор.: О.Д. Василюк, Ю.М. Кочубей. — К.: Ін-т сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, 2016. — 276 с.
- Крушинський В. Ю. Британська Європа чи Європейська Британія? Великобританія в європейських інтеграційних процесах. — К., 2003.
- Культура історичної пам'яті: європейський та історичний досвід. — [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.] за загальною редакцією Ю. Шаповала. — К.: ППЕНД, 2013.
- Кульчицький С. Володимир Винниченко. Бути чесним із собою. Київ, 2019.
- Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Кн. 1.,2. Київ, 2013.
- Ле Руа Ладюрі Е. Відкритість. Суспільство. Влада. Від Нантського едикту до падіння комунізму. Київ, 2008.
- Ле Руа Ладюрі Е. Коротка історія клімату: від середньовіччя до наших днів. Київ, 2009.
- Лисяк-Рудницький І. Історичні еск. Том 1, 2. Київ, 1994.
- Любичев М.В., Мизгін К.В., Варачова К.Г. Практикум з основ археології. — Харків, 2014.
- Маслійчук В. Л. Провінція на перехресті культур: дослідження з історії Слобідської України XVII–XIX ст. Харків., 2007.
- Міхеєв В.К., Шрамко Б.А. Археологія залізного віку Східної Європи. — Харків, 2000.
- На ріках вавілонських: З найдавнішої літератури Шумеру, Вавілону, Палестини. Упоряд. М.Н. Москаленко; Авт. Передм. І.М. Дьяконов. Київ, 1991.
- Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії / Лариса Нагорна. — К.: Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012.
- Наливайко Д.С. Очіма Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XV111 ст. — К., 1998.
- Нові перспективи історіописання / За ред.. П. Берка. — К.: Ніка-Центр, 2004.
- Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / П'єр Нора. Пер. з фр. А. Репи. — К.: Вид-во «Кліо», 2014.
- олдатенко В. Проект «Україна». 1917-1920 рр. Постаті. Харків, 2011.
- Плохій С. Брама Європи / Сергій Плохій ; пер. з англ. Романа Клочка. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016.
- Плохій С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій / Авториз. пер. з англ. Миколи Климчука. — К.: Laurus, 2013.
- Плохій С. Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі. Київ, 2015.
- Рассел Б. Історія західної філософії. Київ, 1995.
- Романова О.О. Добродісна людина в Стародавньому Єгипті за автобіографічними текстами від Давнього до Середнього Царства. Київ, 2011.
- Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу: Курс лекцій / В. А. Рубель. — К.: Либідь, 1997. — 480 с.
- Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу: Тематична хрестоматія / В. А. Рубель. — К.: Либідь, 2000. — 624 с.; 2011 — 792 с.
- Січинський В. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. — К., 1992.
- Солдатенко В. Революційна доба в Україні (1917–1920 роки). Київ, 2011.
- Старожитності Русі-України. — К., 1994.
- Тейлор А. Габсбурзька монархія. 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини / А. Тейлор [пер. з англ. А. Портнов, С. Савченко].— Львів : ВНТЛ-Класика, 2002. — 268 с.
- Тищик Б. Італія: історія державності і права (V – початок XXI ст.): навч. посібник / Б. Й. Тищик. — Львів: Світ, 2015. — 376 с.
- Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. Скорочена версія томів I–VI Д. Ч. Сомервелла / Арнольд Дж. Тойнбі; Пер. з англ. — Т. 1–2 — К.: Основи, 1995 — 610 с.

- Україна й українці в постімперську добу (1917—1939). Київ, 2021.
- Україна радянська. Ілюзії та катастрофи «комуністичного раю». Київ, 2017.
- Українська Центральна Рада: Документи і матеріали Т. 1-2. Київ, 1996-1997.
- Українські жінки у горнилі модернізації. Харків, 2017.
- Харківський історіографічний словник. – Х., 2004.
- Чухліб Т. Козаки і татари. Українсько-кримські союзи 1500 — 1700-х років. – К.: Вид-тво Києво-Могилянської академії, 2017. — 274 с.
- Шивельбуш В. Розчаклована ніч. До історії штучного світла у ХІХ столітті / Вольфганг Шивельбуш [пер. з нім. О. Юдін]. – К. : Ніка-Центр, 2014. – 216 с.
- Шпорлюк Р. Формування модерних націй. Україна, Росія. Польща. К., 2013.
- Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України (вид.4-ге). Київ: Критика, 2009.

Структура фахового випробування

Фахове випробування складається з трьох питань, кожне з яких вимагає розгорнутої відповіді. Максимальна оцінка за перше завдання складає 67 балів, за друге – 67 балів, за третє – 66 балів. Фахове випробування вцілому оцінюється за шкалою від 100 до 200 балів.

Критерії оцінювання завдань № 1 та № 2 фахового випробування

Бали	Вимоги
59-67	Вільне володіння історіографією (в тому числі закордонної) проблеми, обізнаність із проблемами джерелознавчої критики та верифікації джерел зі вказаної теми. Розуміння векторів розвитку історичної науки. Обізнаність із новими методологічними підходами, вміння продемонструвати як вони працюють на конкретних прикладах історичного дослідження.
48-58	Знання класифікації джерел та основного масиву історіографії питання. Вміння порівняти історичне явище з іншим, подібним явищем.
34-47	Знання основного масиву фактичного матеріалу, розуміння загального контексту історичного періоду. Здатність здійснити аналіз причин, передумов, наслідків історичних подій.

0-33	Не розуміння суті поставленого питання. Фактографічні помилки при викладенні основного матеріалу. Не знання історіографії та джерельної бази питання.
------	---

Критерії оцінювання завдання № 3 фахового випробування

Бали	Вимоги
58-66	Вільне володіння історіографією (в тому числі закордонної) проблеми, обізнаність із проблемами джерелознавчої критики та верифікації джерел зі вказаної теми. Розуміння векторів розвитку історичної науки. Обізнаність із новими методологічними підходами, вміння продемонструвати як вони працюють на конкретних прикладах історичного дослідження.
48-57	Знання класифікації джерел та основного масиву історіографії питання. Вміння порівняти історичне явище з іншим, подібним явищем.
34-47	Знання основного масиву фактичного матеріалу, розуміння загального контексту історичного періоду. Здатність здійснити аналіз причин, передумов, наслідків історичних подій.
0-33	Не розуміння суті поставленого питання. Фактографічні помилки при викладенні основного матеріалу. Не знання історіографії та джерельної бази питання.

Програму затверджено на засіданні приймальної комісії від 03 квітня 2023 року, протокол №3.

Голова екзаменаційної комісії

Посохов С.І.

Відповідальний секретар
приймальної комісії

Сльцов С.В.